

Högskolan
Kristianstad

Högskolan Kristianstad

291 88 Kristianstad

044 250 30 00

www.hkr.se

**Självständigt arbete (examensarbete), 15 hp, för
Specialpedagogexamen
VT 2021
Fakulteten för Lärarutbildning**

Relationer, samsyn och trygghet

En studie i att främja skolnärvaro och
förebygga skolfrånvaro

Charlotte Dacke och Sara Lindberg

Författare

Charlotte Dacke och Sara Lindberg

Titel

Relationer, samsyn och trygghet. En studie i hur man främjar skolnärvaro och förebygger skolfrånvaro.

Engelsk titel

Relationships, consensus and reliability. A study of how school attendance can be promoted and school absence can be prevented.

Handledare

Ann-Elise Persson

Examinator

Maria Rubin

Sammanfattning

Bakgrunden till denna studie är dilemmat att trots att skolan är så viktig då den ger värdefull kunskap och också en social tillhörighet, ökar andelen elever som hamnar i problematisk skolfrånvaro och följderna av detta kan få stora negativa konsekvenser för den enskilde individen.

Syftet med denna studie är att bidra med kunskap om vad några specialpedagoger och en kommuns samordnare för arbetet kring problematisk skolfrånvaro beskriver som centralt i arbetet med att främja närvaro och att identifiera och undanröja hinder i skolmiljön för att förebygga frånvaro.

Frågeställningarna lyder: Vad beskrivs som centralt i arbetet med att främja skolnärvaro på några skolor? Vad beskrivs som centralt i arbetet med att förebygga problematisk skolfrånvaro på några skolor? Hur kan resultatet förstås i relation till relationell pedagogik och lärares relationskompetens, KASAM och systemteori?

Metoderna som använts är både en kvalitativ semistrukturerad intervju med en samordnare kring arbetet med problematisk skolfrånvaro, samt enkäter med öppna och slutna frågor ställda till specialpedagoger av vilka 20 besvarade enkäten. Samtliga respondenter i både intervju och enkät är yrkesverksamma i samma kommun.

Studiens resultat bekräftar det som forskning och litteratur säger om att det är viktigt med rutiner kring hanteringen av frånvaro, att lärmiljöer bör vara tillgängliga och anpassade utifrån elevernas behov, att det är viktigt med ett tryggt skolklimat där eleverna känner sig delaktiga, att förtroendefulla relationer, främst med vuxna på skolan, är en framgångsfaktor och att en fungerande skolorganisation med ett kollegialt samarbete mellan professioner och en elevhälsa med mandat att leda arbetet är en förutsättning.

De specialpedagogiska implikationerna och det specialpedagogiska uppdraget är arbetet mot ett relationellt perspektiv med främjande av goda relationer i fokus, utformande av tillgängliga lärmiljöer

som har ett sammanhang alla elever känner sig delaktiga i, samverkan och lagarbete olika professioner emellan samt driva kompetensutveckling kring neuropsykiatriska svårigheter.

Ämnesord

Främja skolnärvaro, förebygga skolfrånvaro, KASAM, problematisk skolfrånvaro, relationskompetens, systemteori

Author

Charlotte Dacke och Sara Lindberg

Title

Relationships, consensus and reliability. A study of how school attendance can be promoted and school absence can be prevented.

Supervisor

Ann-Elise Persson

Examiner

Maria Rubin

Abstract

The background to this study is the dilemma that school is important as it gives you valuable knowledge and also a social affiliation, but despite this the proportion of students who end up in problematic school absence increases and this can have major negative consequences for the individual.

The purpose of this study is to contribute knowledge about what some special educators and a municipality's coordinator for the work on problematic school absence describe as central in the work of promoting attendance and to identify and remove obstacles in the school environment to prevent absenteeism. The questions are: What is described as central to the work of promoting school attendance in some schools? What is described as central to the work of preventing problematic school absence? How can the result be understood in relation to relational pedagogy and teacher's relational competence, Sense of Coherence and systems theory?

The methods used are both a qualitative semi-structured interview with a coordinator of the work with problematic school absenteeism, as well as questionnaires with open and closed questions asked to special educators, of which 20 answered the questionnaire. All respondents in both the interview and the survey are professionals in the same municipality.

The results of the study confirm what research and literature say about the importance of routines for managing absence, that learning environments should be accessible and adapted based on students' needs, that it is important to have a confident school climate where students feel involved, that trusting relationships, mainly with adults at school is a success factor and that a functioning school organization with a collegial collaboration between professions and a student health with a mandate to lead the work is a prerequisite.

The special pedagogical implications and the special pedagogical assignment are the work towards a relational perspective with promotion of good relationships in focus, design of accessible learning environments that have a context all students feel involved in, collaboration and teamwork between different professions and drive competence development involving neuropsychiatric difficulties.

Keywords

KASAM, preventing school absenteeism, problematic school absenteeism, promoting school attendance, relationship skills, systems theory

Förord

Vi vill tacka vår handledare Ann-Elise Persson för snabb och proffsig respons och handledning hållen i en positiv anda. Vi vill också tacka våra respondenter som givit oss ett intressant empiriskt underlag att analysera och studera. Vi vill även tacka våra opponenter och vår examinerande lärare som gett vår studie det där lilla extra som har resulterat i detta arbete.

Under vårt arbete med denna studie har vi inledningsvis delat upp arbetsområden mellan oss som vi under arbetets gång sedan hjälpts åt att färdigställa tillsammans. Varje arbetsområdes stora drag, översiktliga innehåll och disposition har vi arbetat fram gemensamt och båda har bidragit med exempel på vad som bör finnas med, men själva skrivandet av respektive text har skett på individuell basis. Därefter har den andre författaren läst igenom och gjort tillägg och ändringar i texten.

Sara Lindberg och Charlotte Dacke

Innehåll

Förord	6
1. Inledning.....	10
1.1 Syfte och frågeställningar.....	12
1.2 Centrala begrepp.....	12
1.2.1 Problematisk skolfrånvaro.....	12
1.2.2 Främjande och förebyggande	13
2. Tidigare forskning och litteratur.....	14
2.1 Vad är problematisk skolfrånvaro?	14
2.2 Olika inriktningar inom forskningen om problematisk skolfrånvaro.....	15
2.3 Rutiner vid frånvaro	16
2.4 Tillgängliga lärmiljöer.....	17
2.5. Skolanda, skolklimat och känsla av tillhörighet.....	20
2.6. Relationer	22
2.7 Organisation och samverkan mellan professioner.....	23
2.8 Sammanfattning.....	26
3. Teoretiska utgångspunkter.....	28
3.1 Relationell pedagogik och lärarens relationskompetens	28
3.1.1 Relationell pedagogik.....	28
3.1.2 Lärarens relationskompetens	29
3.2 KASAM.....	30
3.3 Systemteori.....	31
4. Metod.....	33
4.1 Metodval.....	33
4.1.1 Intervju	33
4.1.2 Enkät.....	34

4.2 Urval.....	34
4.2.1 Intervju	34
4.2.2 Enkät.....	35
4.3 Genomförande	35
4.3.1 Intervju	35
4.3.2 Enkät.....	36
4.4 Bearbetning och analys av data	37
4.4.1 Intervju	37
4.4.2 Enkät.....	38
4.5 Trovärdighet och tillförlitlighet.....	38
4.6 Forskningsetiska överväganden.....	39
5. Resultat	41
5.1 Främja närvaro	41
5.1.1 Rutiner vid frånvaro	41
5.1.2 Tillgängliga lärmiljöer.....	41
5.1.3 Skolanda, skolklimat och känsla av tillhörighet.....	43
5.1.4 Relationer	44
5.1.5 Organisation och samverkan mellan professioner.....	45
5.2 Förebygga frånvaro	47
5.2.1 Rutiner vid frånvaro	47
5.2.2 Tillgängliga lärmiljöer.....	49
5.2.3 Skolanda, skolklimat och känsla av tillhörighet.....	50
5.2.4 Relationer	51
5.2.5 Organisation och samverkan mellan professioner.....	52
6. Fördjupad analys	55
6.1 Främja skolnärvaro.....	55
6.1.1. Relationell pedagogik och lärarens relationskompetens	55

6.1.2. KASAM.....	56
6.1.3 Systemteori.....	58
6.2 Förebygga skolfrånvaro.....	59
6.2.1 Relationell pedagogik och lärarens relationskompetens	59
6.2.2 KASAM.....	60
6.2.3 Systemteori.....	61
6.3 Sammanfattning.....	62
7. Diskussion	63
7.1 Metoddiskussion.....	63
7.2 Resultatdiskussion	64
7.2.1 Närvarofrämjande arbete	64
7.2.2 Frånvaroförebyggande arbete	66
7.3 Förslag på framtida forskning	67
7.4 Slutord och specialpedagogiska implikationer	68
Referenser.....	70
Bilaga 1.....	75
Bilaga 2.....	79
Bilaga 3.....	81

1. Inledning

Skolan är viktig. Att vara i skolan ger dig inte bara värdefull kunskap och en god grund inför fortsatta studier, den ger dig också en social tillhörighet och en viktig träning i att förhålla dig till olika typer av människor och situationer - både väntade och oväntade sådana. Du får med åren i skolan ett större ansvar, både när det gäller kunskapsinhämtning och på det personliga planet, du blir mer självständig och redo att möta livet och världen efter skolan (Skolinspektionen, 2016). Trots detta visar våra egna yrkeslivserfarenheter samt forskning (Ekstrand, 2015; Skolinspektionen, 2016; Skolverket, 2010) att andelen elever som hamnar i problematisk skolfrånvaro, alltså sådan frånvaro som gör att målen riskerar att inte uppnås, ökar. Följderna av detta kan få stora negativa konsekvenser för den enskilde individen i form av ökad ohälsa, ökat användande av tobak, alkohol och droger, depression, svårigheter att komma in på arbetsmarknaden, större risk att hamna i ett socialt utanförskap, lägre utbildningsnivå samt svårigheter med relationer (Ekstrand, 2015; Ramberg, Brolin Låftman, Fransson & Modin; 2018, Chu, Guraino, Mele, O'Connell & Coto, 2018; Heyne et al., 2019).

Vad är det då som gör att allt fler elever inte går till skolan när vinsterna med att gå dit är så stora och uppenbara? Hur främjar man en god skolnärvaro och hur ska vi i skolan arbeta för ett klimat och en skolanda som förhindrar skolfrånvaro? Det är viktiga och aktuella frågor att finna svar på då varje individ som befinner sig i en problematisk skolfrånvaro tenderar att gå en mörkare framtid till mötes jämfört med de elever som är i skolan. Det handlar primärt om att främja skolnärvaron men även att förebygga skolfrånvaro genom att finna – och riva – de hinder som hindrar eleven att komma till skolan. Då strålkastarljuset på senare tid rört sig från ett individperspektiv till ett mer relationellt sådant på skolan och dess miljö för att där finna roten till det onda ställer det högre krav på skolan, miljön och personalen (Ekstrand, 2015). Detta innefattar även vikten av goda relationer mellan elev, skola och vårdnadshavare (Ramberg et al., 2018). Det är viktigt att alla hjälps åt för att komma tillrätta med problematisk skolfrånvaro, det handlar både om samarbete mellan skola och vårdnadshavare, inom skolan och med andra externa aktörer som socialtjänst, habilitering och liknande (Skolinspektionen, 2016). Likaså är vikten av goda relationer samt metoder för att upptäcka en eventuellt blivande

problematisk skolfrånvaro i tid faktorer som kan främja en god skolnärvaro (Ramberg et al., 2018).

Ur ett specialpedagogiskt perspektiv är valt ämne för denna studie högaktuellt och relevant med tanke på att elever med stor och långvarig frånvaro riskerar stora efterverkningar i sina fortsatta liv (Ekstrand, 2015). Förebyggandet av frånvaro kan således betraktas som en del av skolans kompensatoriska uppdrag. Dessutom är skolfrånvaro ett specialpedagogiskt ämnesområde utifrån att specialpedagogen ofta kommer i tät och nära kontakt med ämnet både på individ-, grupp- och organisationsnivå. En elev med problematisk skolfrånvaro eller på väg in i en sådan kan behöva ha extra anpassningar eller ett åtgärdsprogram. Kartläggningar av olika slag bör ha gjorts eller ska göras omgående för att se om orsaken till skolfrånvaron kan hittas. Elevhälsoteam utifrån de olika professionerna ett sådant består av kommer också vara delaktiga i det främjande och förebyggande arbetet och där befinner sig även specialpedagogen. Klasslärare har förhoppningsvis arbetat med extra anpassningar av varierande slag för att finna det som passar aktuell elev, i bästa fall har även relationsbygget varit igång ett tag med både elev och vårdnadshavare. Ett samarbete med externa instanser har kanske också påbörjats eller kommer att initieras.

Som specialpedagog ska du enligt examensordningen visa fördjupad kunskap och förståelse inom specialpedagogik. Du ska vidare visa förmåga att identifiera ditt behov av ytterligare kunskap och att fortlöpande utveckla din kompetens (SFS:1993:800). Du ska under rubriken kunskap och förståelse visa kunskap om neuropsykiatriska funktionsvariationer samt fördjupad kunskap inom specialpedagogik. Under rubriken färdighet och förmåga ska förmåga att kritiskt och självständigt identifiera, analysera och medverka i förebyggande arbete och undanröja hinder i olika lärmiljöer visas samt förmågan att genomföra pedagogiska utredningar på olika nivåer. Under rubriken värderingsförmåga och förhållningssätt ska insikt om betydelsen av lagarbete och samverkan med andra yrkesgrupper visas samt självkänedom och empatisk förmåga visas (SFS:1993:800). Detta är ett axplock ur examensordningen där i princip samtliga kriterier för en specialpedagogs arbetsuppgifter kan användas och nyttjas i problematiken kring skolfrånvaro.

I våra styrdokument (Skolverket, 2018) står det klart att skolans uppdrag bland annat är att främja lärande och stimulera eleven att inhämta och utveckla kunskap men även att främja elevens personliga utveckling i samarbete med hemmet. Vidare står det att:

- Skolan ska främja elevernas harmoniska utveckling. Detta ska åstadkommas genom en varierad och balanserad sammansättning av innehåll och arbetsformer.
- Skolan ska sträva efter att vara en levande social gemenskap som ger trygghet och vilja och lust att lära.
- Varje elev har rätt att i skolan få utvecklas, känna växandets glädje och få erfara den tillfredsställelse som det ger att göra framsteg och övervinna svårigheter.

Vi har dessutom skolplikt (SFS 2010:800) som gör gällande att elever från och med förskoleklass till och med nionde klass har rätt till en grundläggande utbildning i allmän skola. Om en elev hamnar i en frånvaro ska rektor skyndsamt se till att en utredning görs i samråd med elev och vårdnadshavare.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att bidra med kunskap om vad några specialpedagoger och en kommuns samordnare för arbetet kring problematisk skolfrånvaro beskriver som centralt i arbetet med att främja närvaro och att identifiera och undanröja hinder i skolmiljön för att förebygga frånvaro.

Mot bakgrund av syftet har studiens frågeställningar formulerats:

- Vad beskrivs som centralt i arbetet med att främja skolnärvaro på några skolor?
- Vad beskrivs som centralt i arbetet med att förebygga problematisk skolfrånvaro på några skolor?
- Hur kan resultatet förstås i relation till relationell pedagogik och lärares relationskompetens, KASAM och systemteori?

1.2 Centrala begrepp

1.2.1 Problematisk skolfrånvaro

Begreppet problematisk skolfrånvaro är otydligt och definieras på olika sätt av olika forskare. I vår studie har vi valt att utgå från den definition som Chu et al. (2018)

formulerat. När vi i vår text pratar om problematisk skolfrånvaro avser det alltså ett mönster av stora svårigheter att närvara i skolan vilket föräldrarna är medvetna om utan att kunna göra något för att förmå barnet att gå till skolan. Frånvaron kan vara anmäld som sjukfrånvaro av föräldrarna eller oanmäld. Eftersom det är denna typ av frånvaro som vår studie handlar om och inte frånvaro beroende på exempelvis behandling vid fysisk sjukdom så använder vi inte alltid hela begreppet problematisk skolfrånvaro, utan ibland benämner vi det helt enkelt som frånvaro eller pratar om frånvarande elever. Det är då alltid problematisk skolfrånvaro utifrån nämnda definition som avses.

1.2.2 Främjande och förebyggande

Begreppen främjande och förebyggande nämns ofta i samma andetag och kan vid en ytlig betraktelse misstas för att vara mer eller mindre synonyma. Hylander och Guvå (2017) menar dock att de båda orden faller tillbaka på två skilda synsätt, nämligen det salutogena och det patogena. Begreppet salutogen definieras av en strävan efter hälsa och välmående istället för enbart strävan efter frånvaro av sjukdom och handikapp. Det patogena synsättet utgår från problem som ska identifieras och undanröjas. Ett salutogent synsätt fokuserar alltså på friskfaktorer medan ett patogent synsätt istället tar fasta på riskfaktorer. Att arbeta med friskfaktorer för att uppnå hälsa och välmående kallas promotion eller främjande, medan undanröjandet av riskfaktorer kallas prevention eller förebyggande.

Hylander och Guvå (2017) menar att den nya skollagen (SFS 2010:800) tydligt betonar att elevhälsoteamets verksamhet ska ha en salutogen utgångspunkt. Detta innebär att elevhälsan ska främja positiva utvecklingsprocesser inom det pedagogiska och sociala fältet i lika stor utsträckning som man arbetar med att undanröja hinder i lärmiljön, vilket traditionellt sällan har varit fallet. Hylander och Guvå (2017) menar att både främjande och förebyggande arbete behövs och har sitt berättigande, men att det patogena undanröjandet av hinder som redan finns - det förebyggande arbetet - ofta får dominera och ta mest resurser och att man ofta i elevhälsoarbete inte skiljer på främjande och förebyggande åtgärder.

2. Tidigare forskning och litteratur

I följande kapitel kommer vi att behandla forskning och annan litteratur som skrivits i ämnet problematisk skolfrånvaro och arbetet med att förebygga den och främja skolnärvaro.

2.1 Vad är problematisk skolfrånvaro?

Skolor upplever en ökad skolfrånvaro som även kryper ner i åldrarna; från att tidigare varit ett problem främst i de äldre åldrarna har det blivit vanligare även på lågstadiet (Gren Landell, 2018). Skolverket (2010) och Skolinspektionen (2016) har i sina undersökningar delat upp frånvaron i giltig och ogiltig, i ströfrånvaro och sammanhängande frånvaro. Det finns ytterligare en definition enligt Gren Landell (2018) och den kallas skolvägran och är helt enkelt när barnet vägrar gå till skolan; ett starkt motstånd och en stark olust infinner sig när barnet tänker på skolan. En skolvägran kan synas inte bara på långvarig frånvaro utan även på frånvaro vissa dagar eller lektioner samt som sen ankomst. Föräldrarna är medvetna om problemet (Gren Landell, 2018).

Skolk handlar om när en elev är borta från skolan en hel dag eller del av dag utan att föräldrarna är medvetna om det. Föräldrastödd frånvaro är när samma frånvaro som nämns vid begreppet skolk finns men där föräldrarna är medvetna om frånvaron och stödjer den genom att frånvaroanmäla sitt barn (Gren Landell, 2018). Den föräldrastödda frånvaron kan handla om ett behov hos föräldern att ha sitt barn hemma och föräldern är då inte alltid medveten om att det i sig skapar svårigheter för barnet i skolan (Gren Landell, 2018).

När en frånvaro går från att vara oproblematisk till problematisk är det viktigt att reda ut orsaken. Gren Landell (2018) hänvisar till Regeringens utredning (SOU 2016:94) som föreslår att en frånvaro anses vara problematisk när den överstiger två veckor, ogiltig frånvaro under minst fem tillfällen under en månads tid eller visar varningssignaler eller riskfaktorer för frånvaro (Gren Landell, 2018). Författaren visar på exempel från andra länder där man redan har ett enhetligt frånvarosystem man följer.

En svårighet som är gemensam för de nationella och internationella artiklar dessa rader utgår ifrån är frågan om när en frånvaro går från skolk till problematisk skolfrånvaro. Vilken typ av gräns ska användas? Är det ett procenttal? Antal dagar? När vårdnadshavare godkänt frånvaron eller inte?

Ramberg et al. (2018) definierar skillnaden som att frånvaro – eller skolk – sträcker sig från sen ankomst upprepade gånger till total frånvaro av en eller flera dagar. Chu et al. (2018) förtydligar och menar att skolk innebär misslyckanden att närvara i skolan eller gå från skolan tidigare utan att föräldrarna är medvetna om det. Problematisk skolfrånvaro däremot definieras som ett mönster av stora svårigheter att närvara i skolan beroende på olika nivåer av ångest, känslomässig stress och/eller kroppsliga symptom. I det senare fallet är föräldrar fullt medvetna om att deras barn inte är i skolan men har inga möjligheter att lyckas få barnet dit (Chu et al., 2018). En signifikant skillnad mellan skolk och problematisk skolfrånvaro enligt Chu et al. (2018) är att det andra visar sig tidigare än det första, alltså kan en blivande hemmasittare visa tecken på detta vid elvaårsåldern medan skolk kommer senare, vid trettonårsåldern.

Heyne et al. (2019) är inne på samma linje och anser att det behövs en gemensam definition kring vad som är problematisk skolfrånvaro eller vad som riskerar bli det. Vidare är man inte överens om när i tid en frånvaro riskerar att bli problematisk och under hur lång tid man i så fall ska mäta frånvaron. Detta skapar osäkerhet kring när åtgärder ska sättas in för att främja och förebygga skolnärvaro (Heyne et al., 2019).

2.2 Olika inriktningar inom forskningen om problematisk skolfrånvaro

Arbetet för att främja närvaro och förebygga frånvaro tar sin utgångspunkt i orsakerna till frånvaron. Dessa orsaker kan sökas antingen hos individen eller på ett strukturellt plan. Sedan lång tid tillbaka finns, enligt Ekstrand (2015), forskning som fokuserar på att finna faktorer hos individen som förklarar skolfrånvaro. Det handlar om fysiska, psykiska, sociala eller socioekonomiska förhållanden hos eleven eller i dess omgivning och skolfrånvaro kopplas till företeelser som exempelvis kriminalitet, droger och psykisk sjukdom. Ett exempel på denna forskningsinriktning är Gubbels, van der Put och Assink (2019), som i sin metaanalys har identifierat inte mindre än 781 potentiella riskfaktorer knutna till eleven själv, dess familj, vänner och individuella skolsituation. I topp bland de faktorer som de menar medför störst risk för skolfrånvaro ligger elevens egna fysiska och psykiska problem, elevens negativa inställning till skolan, missbruk och antisocialt beteende. Ekstrand (2015) menar i sin metaanalys av forskningsrapporter från 2000-talet med fokus på förebyggande arbete att tiden är kommen för en så kallad synvända, ett

perspektivskifte då fokus flyttas från individens egenskaper till ett strukturellt plan för att sätta strålkastarljuset på vad det är i skolan som går fel och framför allt vad som kan göras åt det. Detta eftersom hon menar att det inte längre går att urskilja en homogen grupp av elever som skolkar utifrån kriterier som kön eller socioekonomisk situation. Trots kulturella skillnader och olikheter i skolsystem menar Ekstrand (2015) att likheterna i orsakerna till skolfrånvaro världen över överskuggar olikheterna och det som är tydligt är att framgång i skolan bygger på känslan av att klara av den. Gren Landell (2018) menar att skolfrånvaron orsakas av faktorer både i skolan, hos individen och i det sociala nätverket och att samspelet mellan dessa är komplext, då de kan påverka varandra. Dessutom kan det vara svårt att skilja mellan vad som är orsak och konsekvens; exempelvis kan psykisk ohälsa vara både en anledning till och en följd av skolfrånvaro (Gren Landell, 2018).

Då vårt syfte är att bidra med kunskap om vad några skolor gör för att främja närvaro och förebygga frånvaro bland sina elever genom att skapa ett klimat som främjar närvaro och identifiera och undanröja faktorer som hindrar elever från att komma till skolan, har vi valt att fokusera på den gren av forskningen som styr in på det strukturella planet. Nedan kommer vi att redogöra för vad relevant forskning och litteratur säger kring framgångsrikt närvarofrämjande och frånvaroförebyggande arbete.

2.3 Rutiner vid frånvaro

Vad skolor gör när elever är frånvarande lyfts i forskning och litteratur. Nedan redogör vi för hur rutiner för att rapportera, hantera och följa upp frånvaro kan påverka det närvarofrämjande och frånvaroförebyggande arbetet.

I aktuell internationell forskning menar McConnells och Kubinas (2014) att det är viktigt ur ett förebyggande perspektiv med ett samarbete mellan skolan och hemmet där betydelsen av skolnärvaro synliggörs för eleven från båda håll. Detta förutsätter att vårdnadshavarna regelbundet hålls uppdaterade om hur deras barns närvaro/frånvaro ser ut. Även Reid (2008) hävdar att frånvaro måste rapporteras och uppmärksammas från första frånvarotillfället för att närvaron ska öka, men att det samtidigt finns en risk att skolor i sin iver att föra statistik över frånvaron missar uppdraget att arbeta med att hitta orsakerna till frånvaron och åtgärda dem. Mc Connell och Kubina (2014) visar på att möten mellan lärare och föräldrar på ett tidigt stadium bidrar till att skolnärvaron ökar.

Finning, Harvey, Moore, Ford, Davis och Waite (2018) menar att en framgångsrik organisatorisk modell är en grupp bestående av olika professioner på en skola, företrädesvis de som brukar ingå i elevhälsoteamet, som har i uppdrag att upptäcka och identifiera problematisk frånvaro samt förebygga den genom att kartlägga mönster och i samråd med eleven försöka undanröja hindren och på så vis förebygga fortsatt frånvaro.

I litteraturen lyfts vikten av att stärka uppfattningen om att skolnärvaro är viktig, och då anser SOU 2016:94 att ett tidigt uppmärksammande av frånvaro från både skolans och hemmets sida är viktigt för att förebygga och att detta bör ske redan vid första frånvarotillfället. Även Gren Landell (2018) menar att det måste finnas ett samarbete och en kommunikation mellan skolan och hemmet kring närvaro. Det är viktigt att en kontinuerlig uppföljning sker av närvaron i skolan och att varje enhet direkt reagerar när en elev inte är i skolan. Anledningen är något så grundläggande som om man inte blir saknad är man heller inte sedd. Skolan bör kontinuerligt och konsekvent följa upp frånvaron och rektor och elevhälsa bör vara drivande i detta, men rutinerna måste vara kända för all berörd personal. Det innebär även att man gemensamt på organisationsnivå sätter ord på när det handlar om skolk, giltig och ogiltig frånvaro för att på så sätt lättare kunna utkristallisera och uppmärksamma tidiga signaler som kan leda till en problematisk skolfrånvaro. Vidare bör skolor ha en plan som konkretiserar både det närvarofrämjande arbetet och det frånvaroförebyggande (Gren Landell, 2018).

2.4 Tillgängliga lärmiljöer

En annan aspekt som tas upp i forskning och litteratur kring problematisk skolfrånvaro är tillgängligheten i elevernas lärmiljö.

Aktuell och nationell forskning visar enligt Skogman (2012) att elevers rätt till utbildning innebär att utbildningen görs tillgänglig för alla under hela skoltiden och i alla sammanhang där lärande sker. Detta betyder att utbildningen ska anpassas så att den blir tillgänglig för alla, det vill säga både elever med funktionsnedsättningar eller som befinner sig i andra svårigheter och för alla andra. Hon poängterar att tillgänglighet innebär att alla ska ha möjlighet att vara en del av gemenskapen som utgör ramen för lärandet på så vis att det reguljära huvudspåret är öppet för alla. Det kan innebära exempelvis att den fysiska miljön anpassas så att alla rum och entréer är tillgängliga för alla eller att det i den pedagogiska lärmiljön erbjuds undervisning på flera

svårighetsnivåer. Skogman (2012) kopplar tanken om tillgänglighet till det relationella perspektivet och menar att synsättet utgår från tanken att elevens svårigheter inte primärt beror på eventuella diagnoser eller brister, utan uppstår i mötet med en skolmiljö som inte är tillgänglig.

Inom internationell forskning finner vi Nind och Seale (2009) som beskriver lärmiljön utifrån tre olika aspekter: fysisk, social och pedagogisk och betonar att elever med kognitiva funktionsnedsättningar ofta har ett mer komplext tillgänglighetsbehov än de med till exempel fysiska funktionsnedsättningar. För de förstnämnda eleverna kan tillgänglighet i lärmiljön omfatta både faktorer i den fysiska, sociala och pedagogiska lärmiljön. Havik, Bru och Ertesvåg (2015) skriver att en del av arbetet för att främja närvaro innebär att skapa en fungerande skolmiljö för alla elever, vilket bekräftas av det som både internationell och nationell forskning visar och som Gren Landell, Ekerfelt Allvin, Bradley, Andersson och Andersson (2015) konstaterar, nämligen att barn som är i behov av särskilt stöd har större frånvaro än andra och att deras frånvaro hade kunnat förebyggas med rätt stöd. Ekstrand (2015) slår fast att den största riskfaktorn för frånvaro är upplevda svårigheter i skolarbetet och menar att det krävs att eleverna erbjuds utveckling av sina så kallade kärnkompetenser för att eleverna ska vilja vara i skolan. Bland kärnkompetenserna kan självkänslan nämnas i det här sammanhanget; det är viktigt att undervisningen anpassas vad gäller nivå och krav så att den innebär både en överkomlig utmaning för eleven och belönas med en känsla av att klara av skolan (Ekstrand, 2015). Dessa förbättringar av lärmiljön uppnås exempelvis genom anpassningar av uppgifter för att skapa överblick, anpassningar och förtydligande av scheman och tider eller genom stödstrukturer vid övergångar och är en viktig del av det närvarofrämjande arbetet (Finning et al., 2018).

Reid (2008) och Ekstrand (2015) betonar att utvecklandet av den pedagogiska lärmiljön inte bara ska fokusera på att hitta rätt nivå och arbetsätt för elever i behov av särskilt stöd, utan också på att fånga intresset hos elever som behöver större utmaningar än andra och därför riskerar att bli uttråkade i skolan och använder frånvaro som en protest mot ett meningslöst och omotiverat arbete.

Litteraturen visar att Hylander och Guvå (2017) och Gren Landell (2018) är överens om att en tillgänglig lärmiljö är en av de starkast bidragande faktorerna till elevers vilja att komma till skolan och att bristen på pedagogiskt stöd är en viktig orsak till frånvaro. Borg

och Carlsson Kendall (2018) konstaterar att elever med neuropsykiatriska svårigheter löper större risk än andra att hamna i frånvaroproblematik och beskriver hur den psykiska hälsan hos elever hör samman med deras prestationer i skolan och att svårigheter som inte bemöts med tillräckliga anpassningar kan leda till stress och psykisk belastning. Gladh och Sjödin (2013) menar att ett förebyggande arbete måste grundas i en kartläggning av den aktuella elevens psykosociala och pedagogiska miljö för att rätt anpassningar och stöd ska kunna sättas in. Även Skolinspektionen (2016) menar att närvaro kan främjas och frånvaro förebyggas genom att rätt anpassningar ges och att undervisningen är lärarledd, strukturerad och understödd med exempelvis bildstöd, anpassat schema med lagom långa lektioner och pauser eller tillgängligt material, och att detta är något som många skolor skulle kunna utveckla. Gren Landell (2018) menar vidare att organisationen av skolarbetet i den pedagogiska miljön är viktig; en ostrukturerad undervisning kan leda till stök och oro i klassrummet och läraren får då ägna tiden åt att skapa arbetsro istället för att hjälpa och stötta eleverna i arbetet. En lugn lärmiljö och studiero i klassrummet är i sig också viktiga faktorer som spelar in vid frånvaroproblematik och som alltså måste finnas med i ett närvarofrämjande och frånvaroförebyggande arbete (Gren Landell, 2018). Likaså är tydlighet och förutsägbarhet viktigt för alla elever och i synnerhet de elever som kanske har NPF-problematik eller är på väg in i en problematisk skolfrånvaro. Även Skolinspektionen (2016) betonar vikten av trygghet och studiero, detta eftersom en trygg lärmiljö utgör grundbulten för lärande och utveckling och för att motsatsen kan betraktas som en riskfaktor när det gäller problematisk skolfrånvaro. Mot denna bakgrund menar Skolinspektionen (2016) att även säkrandet av trygghet och studiero måste betraktas som en viktig del av arbetet med att främja närvaro och förebygga frånvaro.

Både mellan ledare och personal samt mellan personal är tillit och ett positivt skolklimat framgångsfaktorer som genererar goda resultat på skolan. Tillit och förtroende skapar ett engagemang hos lärarna som speglar sig i klassrummet och hos eleverna, här har ledningen ett stort ansvar (Jarl & Pierre, 2018). Motsatsen ger effekten att om lärarna inte har tillit till elevernas vilja och förmåga att lära leder det till att lärarna fortsätter undervisa som de alltid gjort, inga förbättringar sker och elevernas resultat stagnerar eller till och med sjunker. Samtidigt ställs det krav på lärarlagen att hela tiden resonera kring tidigare händelser och värdera, reflektera och tolka dessa (Augustinsson & Brynolf, 2015).

Författarna vill att man ska reflektera över det som hänt, det som sägs för att på bästa sätt blicka framåt.

När barn och ungdomar utmanas att lösa komplexa problem och hantera stress leder detta till konstruktiv träning inför framtiden och vuxenskapet (Augustinsson & Brynolf, 2015). Vi lär oss detta samt att tolka och hantera uppgifter genom de relationer, mellanrummet, vi befinner oss i för tillfället. Samma författare skriver att lärarnas engagemang och förhållningssätt i undervisningen är en av de främsta anledningarna till att elevernas lyckas och når goda resultat. Både små och stora människor letar efter sammanhang i livet, KASAM - känsla av sammanhang - som det också kan uttryckas (Ahrenfeldt, 2001). Det handlar då om begriplighet (ordning, reda, struktur), redskap till att hantera olika situationer samt meningsfullhet och en vilja att investera känslor, engagemang och tankar.

I en positiv lärandemiljö ska människan känna att hen vågar göra nytt och vågar göra fel utan att ledare/lärare eller medarbetare/klasskompisar ”bestraffar” en (Ahrenfeldt, 2001). Detta leder då till att det som blev fel blir början till en ny process, ett nytt lärande tar form. Motsatsen till detta kan istället bli en negativ spiral, om man inte vågar prova något nytt kan men heller inte göra något fel, gör man inte fel blir man inte heller bestraffad utan får istället belöningen icke-straffet. Detta genererar ingen utveckling utan snarare en tillbakagång i både det inre och det yttre arbetet (Ahrenfeldt, 2001).

2.5. Skolanda, skolklimat och känsla av tillhörighet

Det klimat och den anda som råder på en skola är, tillsammans med möjligheten att få känna sig som tillhörig ett sammanhang, faktorer som tas upp i forskning och litteratur kring problematisk skolfrånvaro.

Till sådana faktorer som kan benämnas som framgångsfaktorer när det gäller att få eleverna till skolan samt behålla dem bidrar Ramberg et al. (2018) i en nationell forskning samt Heyne et al. (2019) i en internationell forskning med ett gott skolledarskap, en bra relation mellan lärare och elev, stort akademiskt fokus samt en bra skolanda. Skolanda innebär bra lärmiljöer, elevinflytande, hur konflikter löses, motverkande av mobbing, rasism och diskriminering och när dessa förutsättningar är bra väger det tyngre än skolans fysiska och organisatoriska miljö (Ramberg et al., 2018). Den internationella forskningen visar även Thapa och Cohen (2013) som undersökt elevers och skolpersonals bild av vad

skolklimat innebär, menar att skolklimatet, som av eleverna i första hand betraktas som relationsbaserat, är en faktor med mycket stor betydelse för elevernas närvaro. Strand (2013) menar i sin nationella forskning att i begreppet skolanda, eller ethos, ingår allt från fysisk lärmiljö till att eleverna upplever sig som del av ett sammanhang. En del i begreppet är det uttryck som personalens förhållningssätt tar sig gällande vuxnas bemötande av elever och i förlängningen hur inkluderingen av elever lyckas. Hon menar att skolandan är en faktor med avgörande betydelse för hur väl eleverna mår och hur de utvecklas och lär sig. I en välfungerande skolanda finns ett fokus på kunskap, en samsyn kring vuxnas bemötande, en anpassad social och pedagogisk lärmiljö, uppmuntran och visad uppskattning för goda insatser samt utrymme för elevers egna initiativ (Strand, 2013).

I sin studie av sambandet mellan lärares ledning i klassrummet och elevfrånvaro visar Havik, et al. (2015) att dåliga kamratrelationer, mobbning och framför allt, hur det sociala spelet hanteras av läraren i klassrummet, är faktorer med stark påverkan på elevers vilja och förmåga att gå till skolan. Havik et al. (2015) menar att lärares agerande och ledarskap i klassrummet har ett direkt samband med frånvaro och att detta beror på hur väl läraren lyckas med att upprätthålla ett positivt socialt klimat, förhindra mobbning och uteslutning, men också med att skapa förutsägbarhet och struktur i skolvardagen.

Litteraturen visar att skolklimatet enligt Gren Landell (2018) bör präglas av trygghet, höga förväntningar på undervisning, goda sociala relationer, tillit mellan elever, skolpersonal och vårdnadshavare, tydliga och konsekventa ordningsregler samt rättvisa. Det viktiga närvarofrämjande arbetet bör omfatta kampen mot kränkningar och diskrimineringar, strävan mot att alla elever känner tillhörighet till skolan och då företrädesvis arbeta genom föräldrarna så de kan förmedla vikten av att gå till skolan till sina barn (Gren Landell, 2018). Skolinspektionen (2016) menar att också elevens känsla av att höra till det sammanhang som skolan utgör, att vara en del av det och att känna att man är saknad när man inte finns på plats är viktiga faktorer för att vilja komma till skolan.

Litteraturen visar även att en faktor som kan påverka skolklimatet negativt är enligt Skolinspektionens rapport (2016) stor omsättning av personal och stort behov av vikarier, vilket kan leda till att relationerna inte hinner utvecklas och fördjupas, att samsyn saknas samt att viktig information angående exempelvis extra anpassningar kan missas.

2.6. Relationer

Forskning och litteratur i ämnet tar upp vikten av relationer som en del i det närvarofrämjande och frånvaroförebyggande arbetet.

De nationella forskningsresultaten visar hos såväl Strand (2013) som hos Ekstrand (2015) en betoning på att elevens relation till läraren är mycket viktig i närvarofrämjande och frånvaroförebyggande arbete, framför allt om eleven har sociala svårigheter. Elever som känner sig sedda och respekterade och får uppmuntran av sina lärare gillar skolan och är närvarande i större utsträckning. Även utbildningens kvalitet blir bättre av en förtroendefull relation till en lärare som erbjuder anknytning och både socialt och kunskapsmässigt engagemang (Ekstrand, 2015). Strand och Cedersund (2013) förtydligar lärarens närvarofrämjande och frånvaroförebyggande uppdrag genom att peka på aktioner som att bekräfta eleven, uppmuntra och visa engagemang, ställa rimliga krav och visa uthållighet och tålamod i relationsskapandet. Ett sådant agerande från lärarhåll kan, enligt författarna, bryta ett mönster av frånvaro, medan uttryck för låga förväntningar och en negativ lärarattityd istället kan bidra till problematisk frånvaro. Lilja (2013) menar att läraruppdraget har förändrats i takt med samhällets syn på barn har ändrat karaktär. Arbetet som lärare har blivit mer inriktat på att skapa och upprätthålla relationer än det var tidigare, både mot bakgrund att en vuxen i dagen skola måste arbeta för att få elevernas förtroende och på grund av en förändrad skolstruktur som kräver fler relationsbyggen än tidigare. Lilja (2013) menar att ett fundament i relationen är lyssnandet. Läraren behöver vara lyhörd, intresserad och visa omtanke. Andra saker som bidrar till att skapa ett förtroende är lärarens förmåga att skapa en respektfull miljö där alla upplever sig värdefulla och bekräftade. Vidare måste relationen mellan lärare och elev inte bara skapas, utan även upprätthållas och fördjupas. Detta för att relationen ska hålla även om den utsätts för prövningar. I den internationella forskningen menar Thapa och Cohen (2013) och Havik et.al. (2015) att även elevernas relationer till skolkamrater är av stor vikt för skolnärvaron, medan Ekstrand (2015) ser att relationerna till de vuxna är helt överordnade i betydelse i frågan.

Litteraturen visar att Hylander och Guvå (2017) hävdar att de två viktigaste faktorerna när det gäller att främja närvaro och förebygga frånvaro är tillgängliga lärmiljöer och goda och förtroendefulla relationer till vuxna på skolan. Gren Landell (2018) håller med om att det ur ett närvarofrämjande perspektiv är av största vikt att ha en god relation

mellan lärare och elever - både individuellt och som grupp och hon betonar vikten av att inte glömma bort de blyga barnen. Hon menar att det främsta behovet hos eleven är att bli sedd och att läraren ibland kan behöva visa en tydlig och ihärdig önskan om kontakt med eleven. I skenet av detta konstateras att faktorer som täta lärarbyten, stora klasser, utmanande beteende hos eleven kan påverka närvaron negativt. Även Lundin (2014) framhåller lärarens viktiga betydelse och lyfter fram att lärare kan främja närvaro genom ett respektfullt bemötande och en förståelse för eleven och dess situation. Hattie och Yates (2014) betonar att det inte är lärarens personlighet som uppfattas som det viktigaste av eleven, utan att det är värmen och acceptansen i bemötandet som spelar roll. För en elev som har svårt att komma till skolan är det viktigt att få uppleva att hen är saknad vid frånvaro. Även i andra sammanhang är det viktigt att den enskilde eleven känner sig sedd, uppmärksammas och bekräftad. Det kan handla om hur läraren hälsar på eleverna, hur väl läraren förmår att se den enskilda elevens behov också i gruppsammanhang, i hur stor utsträckning läraren har eller tar sig tid för mötet med eleven (SOU 2016:94). Willingham (2018) lyfter ytterligare en aspekt av relationsskapandet och det är tanken att läraren måste lära känna eleven på djupet för att kunna göra alla de pedagogiska avvägningar som krävs för att förutse elevens reaktion. Det gäller att känna eleven tillräckligt väl för att kunna fånga intresset, skapa och behålla engagemanget, lägga undervisningen på rätt nivå och se till så att känslan av sammanhang finns. Förväntan på lärarens förmåga att skapa och vidmakthålla goda relationer är alltså stor och Partanen (2012) lyfter fram elevhälsans roll som stödjande funktion för lärare i utvecklandet av socialt samspel och fungerande och positiva relationer till alla elever.

2.7 Organisation och samverkan mellan professioner

Forskning och litteratur lyfter också fram samverkan mellan aktörer inom olika professioner som en del av arbetet med att främja närvaro och förebygga frånvaro.

Strand (2013) visar i sin nationella forskning hur viktigt det är att skolan i sitt närvarofrämjande och frånvaroförebyggande arbete har fungerande rutiner och strukturer för att följa upp studieresultat, göra anpassningar och erbjuda stöd samt att dokumentera detta. Även i internationell forskning menar Kearney (2008) att samverkan kring frånvarofrågan bör bedrivas systematiskt. Kearney och Graczyk (2014) beskriver tre nivåer av arbete för att främja närvaro, förebygga och åtgärda frånvaro. Det främjande arbetet bör ske på övergripande nivå och påverka hela organisationen vad gäller

exempelvis trygghet, studiero och fungerande relationer. När en elev redan befinner sig i frånvarorelaterade svårigheter bör insatserna göras på individnivå utifrån elevens specifika behov. Det förebyggande arbetet kan påbörjas då risker för frånvaro har identifierats och här handlar det om att undanröja de hinder som blivit synliga. Finning et al. (2018) menar att det i skolorganisationen bör finnas rutiner för det närvarofrämjande arbetet och att flera olika yrkeskategorier bör bidra med sina respektive kunskaper och perspektiv för att se samband, göra tidiga upptäckter av frånvarorisker och sätta in individuellt riktade åtgärder på ett tidigt stadium. Chu et al. (2018) menar att skolor först och främst ska definiera för sig själva vad som är en problematisk skolfrånvaro och utifrån detta diskutera de elever som befinner sig i riskzonen, det genererar en bättre skolnärvaro.

Litteraturen visar att när en elev stannar hemma från skolan är det sällsynt med en ensam förklaring till detta. Ofta är det flera faktorer som bidrar och därför är det enligt Gren Landell (2018) viktigt att skolan och föräldrarna samarbetar inte bara sinsemellan utan även med andra instanser som socialtjänsten och vården. Alla måste hjälpas åt och ta sitt ansvar (Gren Landell, 2018).

Litteraturen visar vidare att i skolans värld är elevhälsan med rektor i spetsen en tung och viktig instans i det närvarofrämjande och frånvaroförebyggande arbetet (Gren Landell, 2018). Elevhälsan behöver vara synlig och närvarande i skolan vilket ställer krav på organisationen så den ordnas så elevhälsan frontas på bästa möjliga sätt. Då elevhälsan arbetar både nära eleverna och lärarna byggs en stor kunskapsbank upp som den samlade kompetensen i elevhälsan kan dra stor nytta av i det kontinuerliga arbetet för allas välmående på skolan. Det är dock lika viktigt att alla arbetar inom sin kompetens och känner till de andras ansvar och roller (Gren Landell, 2018). Specialpedagogens och speciallärarens uppgifter handlar om att se på en problematisk skolfrånvaro både ur individens och skolans perspektiv, lärmiljöerna måste vara tillgängliga och då är det av största vikt att den specialpedagogiska kompetensen når ut till lärarna på bästa sätt (Gren Landell, 2018). Specialpedagogen kan även arbeta med att handleda lärarna i närvaroarbete och på så vis agera bro mellan lärarna som ofta förklarar frånvaroproblematik med familje- och individrelaterade faktorer och vårdnadshavare som betraktar frånvaron som ett tillkortakommande från skolans sida.

Skolinspektionen (2016) beskriver att skolor i allmänhet arbetar mer med att åtgärda redan befintliga problem med frånvaro än med närvarofrämjande och

frånvaroförebyggande och menar att elevhälsans roll i arbetet med att främja närvaro och förebygga frånvaro bör förtydligas. Ibland kan även samarbete krävas med externa aktörer, exempelvis inom vården eller socialtjänsten och detta beskrivs i rapporten som viktigt för ett lyckat utfall, samtidigt som det framkommer att det ofta brister i denna samverkan.

Litteraturen visar att ett viktigt steg för att förebygga frånvaro enligt Gren Landell (2018) är att göra en kartläggning som omfattar skolan, individen samt den sociala miljön med familj och vänner. Kartläggningen leder fram till åtgärder som sätts in för att förebygga frånvaron. Återigen nämns goda och starka relationer som ett vinnande koncept, framförallt när det handlar om att få en elev tillbaka till skolan igen (Gren Landell, 2018). Dock måste lika mycket fokus ligga på inhämtning av kunskaper då elever vill lyckas och nå sina mål. Att då ha ett individbaserat arbetssätt möjliggör att skräddarsy utbildningen för eleven. Partanen (2012) framhäver hur viktigt det är att en utredning i salutogen anda är optimistiskt hållen, syftar framåt, är förankrad i vardagen och fokuserar på elevens behov. Att eleven själv inkluderas i ett socialt sammanhang och själv deltar i utredningen är framgångsfaktorer. I detta arbete blir elevhälsans professioner med sina olika ingångar betydelsefulla aktörer med det viktiga uppdraget att nå fram till eleven för att få dess bild och lägga grunden till ett framgångsrikt samarbete för att undanröja hindren för närvaro. Dock visar Skolinspektionens (2016b) granskning att elevhälsans kompetens i flera fall inte utnyttjats fullt ut. Detta kan eventuellt förklaras med det som Partanen (2012) för fram, nämligen att skolor i ambitionen att ta ett systemteoretiskt helhetsgrepp riskerar att fastna i en utredningskultur som inte gynnar verksamheten. Risken finns att mycket tid och kraft läggs på kartläggningar där fokus hamnar på problem hos individen istället för att ägnas åt utvecklingsarbete på organisationsnivå gällande exempelvis handledning, fortbildning och stöd.

En annan aspekt av interprofessionellt samarbete med att främja närvaro och förebygga frånvaro i skolan uttrycks av Skolinspektionen (2010), som menar att en utveckling av organisationen kräver strukturerade kollegiala samtal kring exempelvis målsättning, bedömning och värderingar. Scherp (2013) menar att effektiv och bestående skolutveckling har sin utgångspunkt i självupplevda problem i vardagen och menar att lärarna själva behöver stå för drivkraften bakom utvecklingsarbetet för att det ska bli meningsfullt. Utvecklingens incitament ska vara att förbättra den pedagogiska

verksamheten och i de strukturerade kollegiala samtal som bör utgöra ramen för utvecklingen ska fokus inte ligga på individer, utan på sammanhang.

2.8 Sammanfattning

Sammanfattningsvis visar den nationella och internationella forskning och litteratur som vi redogjort för ovan att det ur ett närvarofrämjande och frånvaroförebyggande perspektiv är viktigt med såväl rutiner för frånvaroregistrering, identifikation och uppmärksammande av problematisk frånvaro som direkt och fortlöpande kommunikation med eleven och dess vårdnadshavare vid frånvaro (McConnell & Kubina, 2014; Reid, 2008; Gren Landell, 2018).

Vidare kan närvaro främjas och frånvaro förebyggas genom att elevernas pedagogiska, sociala och fysiska lärmiljöer tillgängliggörs och att utbildningen anpassas utifrån elevernas förutsättningar (Havik, Bru & Ertesvåg, 2015). Hylander och Guvå (2017) och Gren Landell (2018) är överens om att en tillgänglig lärmiljö är en av de starkast bidragande faktorerna till elevers vilja att komma till skolan och att bristen på pedagogiskt stöd är en viktig orsak till frånvaro. Därför löper elever med neuropsykiatriska svårigheter större risk än andra att hamna i frånvaroproblematik (Borg & Carlsson Kendall, 2018). Elever som är i behov av särskilt stöd har mer frånvaro än andra och skolsvårigheter är en av de största riskfaktorerna för frånvaro (Gren Landell, Ekerfelt Allvin, Bradley, Andersson & Andersson, 2015; Ekstrand, 2015).

Ytterligare en komponent i det närvarofrämjande och frånvaroförebyggande arbetet är skolandan. Skolanda innebär bra lärmiljöer, elevinflytande, hur konflikter löses, motverkande av mobbning, rasism och diskriminering och det finns forskning som visar att när dessa förutsättningar är bra väger det tyngre än skolans fysiska och organisatoriska miljö (Ramberg et al., 2018; Thapa & Cohen, 2013). I begreppet skolanda ingår även känslan av trygghet och tillhörighet som är viktig för att barn ska vilja gå till skolan (Gren Landell, 2018). För att uppnå en positiv skolanda menar Havik, Bru och Ertesvåg (2015) att lärares agerande och ledarskap är av stor betydelse.

Även relationen mellan lärare och elev är viktig ur ett närvarofrämjande och frånvaroförebyggande perspektiv (Ekstrand, 2015; Strand, 2013). Lärares närvarofrämjande och frånvaroförebyggande uppdrag är mycket viktigt och bygger på att bekräfta eleven, uppmuntra och visa engagemang, omtanke och värme, ställa rimliga krav

och visa uthållighet och tålamod i relationsskapandet (Strand & Cedersund, 2013; Gren Landell, 2018). Vikten av kamratrelationer för ett främjande av närvaro och förebyggande av frånvaro är omtvistad. Havik et al. (2015) menar att även elevernas relationer till skolkamrater är av stor vikt för skolnärvaron, medan Ekstrand (2015) ser att relationerna till de vuxna är helt överordnade i betydelse i frågan.

Slutligen visar vår genomgång av forskning och litteratur att även skolans organisation och hur olika professioner samarbetar spelar roll för hur framgångsrikt det närvarofrämjande och frånvaroförebyggande arbetet kan bedrivas. Skolan bör ha en struktur för att följa upp resultat och göra anpassningar (Strand, 2013) och detta arbete kan med fördel bedrivas systematiskt (Kearney, 2008). All skolans personal bör vara involverad i det närvarofrämjande och frånvaroförebyggande arbetet, men elevhälsans roll som samordnande aktör med sin tvärprofessionella kompetens och kunskap utifrån skilda utgångspunkter betonas (Gren Landell, 2018).

3. Teoretiska utgångspunkter

I detta kapitel kommer vi att redogöra för det teoretiska ramverk som vi valt för tolkningen av vår studie. För att täcka ett brett spektrum av infallsvinklar på forskningsområdet problematisk skolfrånvaro har vi valt att använda oss av tre olika teoretiska utgångspunkter, nämligen relationell pedagogik, KASAM och systemteori.

3.1 Relationell pedagogik och lärarens relationskompetens

3.1.1 Relationell pedagogik

Enligt Aspelin (2013) kan *relationell pedagogik* lyftas som en egen lärteori som kort kan beskrivas som att eftersom människan är relationell av naturen bildas kunskap av kommunikation, interaktion, dialoger och möten; allt sådant som sker människor emellan. Fokus tas från det individuella och kollektiva förhållandet till just relationer. Aspelin (2018) menar att undervisning inte bara syftar till att tillägna sig ämneskunskap, utan att det också handlar om att i samvaro med andra existera och bli till som människa.

Relationell pedagogik kan fungera som ett komplement till de behavioristiska (individuella) och konstruktivistiska (kollektiva) teserna om hur utbildningen ska ske på bästa sätt. En bärande tanke är det som Aspelin (2013) benämner mellanmänniska relationer, det vill säga sådana personliga möten som ger utmärkta förhållanden för utveckling och utbildning. Det handlar inte om individen eller gruppen utan om mötet människa-människa. Aspelin (2013) lyfter *mellanrummets* betydelse högt och menar att det är här utbildningen äger rum, eftersom kommunikation är en förutsättning för att lärande kan ske är mötet mellan lärare och elev eller elev och elev oerhört viktigt.

Relationell pedagogik har en del beröringspunkter med det sociokulturella perspektivet på lärande som har relationsbygge som en underrubrik, då allt som händer och sker görs i mellanrummet mellan människor är det av stor vikt att bra och positiva relationer byggs upp (Timperley, 2013). Samma författare menar att ledaren kan nå en god relation med medarbetarna genom att vara tydlig i sin kommunikation och interaktion med lärarna, lära tillsammans med lärarna för att lättare skapa lärande skolmiljöer och hela tiden ha kunskapsarbetet i fokus. Aspelin (2013) använder begreppet *pedagogisk omsorg* för att beskriva hur läraren kan bekräfta eleven och stärka dess potential genom att se och tro på eleven.

Augustinsson, Eriksson och Rakar (2018) är tydliga med att språket och kommunikationen är den bärande faktorn för hur mening, betydelse och begripliggörande ska förstås och hanteras. Då människan är relationell är detta grunden till allt och kan man inte kommunicera bildas vare sig mening eller betydelse (Augustinsson et al., 2018). Ahrenfeldt (2001) skriver att den bästa informationen och dialogen skapas i mellanmänniskliga relationer och med möten mellan människor. Tillsammans med andra får vi nya idéer och nya perspektiv (Ahrenfeldt, 2001).

3.1.2 Lärarens relationskompetens

För att den relationella pedagogiken ska kunna omsättas i praktiken och för att kunna navigera i den oförutsägbara komplexitet som undervisningen innebär menar Aspelin (2018) att *lärarens relationskompetens* är avgörande. Relationsprofessionalitet innebär enligt Aspelin (2018) att läraren hanterar den spänning som beroende på människors olikheter uppstår i alla relationer genom att vara redo för att agera när oväntade händelser äger rum. En framgångsrik lärare har förmåga att bygga förtroendefulla relationer med sina elever och mellan dem och den gamla hållningen att relationer inte ingår i en undervisande lärares uppdrag verkar vara på väg att försvinna, menar han. Han betonar att det inte finns någon generell metod applicerbar på alla pedagogiska verksamheter och sammanhang utan att relationskompetent undervisning utgår från och är knuten till den aktuella kontexten. Aspelin (2018) menar att kärnan i relationskompetensen består av en arsenal av verktyg i förhållandet till andra människor och att kunna använda dessa verktyg till att göra skillnad på ett positivt sätt genom att beröra dem och förmå dem förändra sitt tänkande och sina känslor. Att initiera och upprätthålla sådana relationer är en del av lärarens ansvar, liksom att vid varje oväntad händelse försöka agera utifrån en bedömning av vilken reaktion som mest gynnar och stärker eleven.

Aspelin (2018) delar in lärarens relationskompetens i tre delkompetenser: den *kommunikativa kompetensen*, *differentieringskompetensen* och den *socioemotionella kompetensen*. I den kommunikativa kompetensen ingår bland annat lärarens förmåga att verbalt och icke-verbalt förmedla kunskap på ett sätt som bjuder in och entusiasmerar, skapar mening och erbjuder utveckling. Det är viktigt att den verbala kommunikationen överensstämmer med den kroppsliga kommunikationen. Differentieringskompetensen handlar om lärarens förmåga att hålla balansen mellan närhet och distans i relationen till

eleverna, medan den socioemotionella kompetensen består i lyhördhet inför känslouttryck och förmåga att framkalla positiva känslor hos eleverna (Aspelin, 2018).

3.2 KASAM

KASAM, förkortning för *känsla av sammanhang*, är ett begrepp som myntades av Aaron Antonovsky, professor i medicinsk sociologi. Det innebär ett perspektivskifte från det patogena – riskfaktorerna - till det salutogena – friskfaktorerna - och ett fokus på det som får människan – eleven - att må bra och som ger rätt verktyg till att hantera motgångar i allmänhet och livet i synnerhet. Antonovsky (2005) har forskat om hur salutogena processer påverkar mänsklig utveckling och menar att *begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet* är tre faktorer som är avgörande för att utveckling ska främjas. Begriplighet innebär att en person förstår de stimuli som finns runtomkring och kan strukturera och begripa verkligheten så att den ter sig som förklarlig. Hanterbarhet innebär att individen vet hur hen ska möta och agera på de krav som ställs och kan göra det, antingen på egen hand eller genom att ta hjälp. För att kunna hantera stimuli krävs begriplighet. Med förmågan att hantera verkligheten följer ökade möjligheter att orka fortsätta kämpa istället för att nedslås till apati. Med meningsfullhet menas att man uppfattar att verkligheten och sin egen del däri som meningsfull, vilket innebär en motivation för engagemang. Meningsfullheten är den viktigaste av de tre komponenterna i Antonovskys (2005) modell, därför att både begripligheten och hanterbarheten är beroende av meningsfullheten. Med hög grad av meningsfullhet följer förmågan att se svårigheter som utmaningar och ta sig an dem istället för att försöka undvika dem. Med hjälp av KASAM går det alltså att förklara varför det finns skillnader i individers förutsättningar att hantera stress och press. Människor som upplever tillvaron som begriplig, hanterbar och meningsfull har lättare att ta sig an utmaningar de ställs inför, lösa problem och övervinna svårigheter. Antonovsky (2005) menar att hela skolsystemet bör arbeta gemensamt mot ett och samma mål och att alla elever bör få uppleva att de kan lyckas och att de utvecklas.

I ett skolsammanhang kan KASAM kopplas till att eleverna förstår sambandet mellan deras skolnärvaro och deras framtida utsikter vad gäller utbildning och jobb. Detta menar Ekstrand (2015) främjar närvaro. Hon beskriver också hur *motivationen* att lyckas ökar när eleven är delaktig och engagerad i undervisningens utformning och när målen är tydligt kommunicerade och möjliga att uppnå. Även Reid (2008) betonar vikten av att

eleven förstår meningen med undervisningen för att vilja komma till skolan. Vidare trycker Ekstrand (2015) på vikten av att ta vara på elevernas eget engagemang för att skapa mening i skolarbetet.

Även i ett frånvaroförebyggande arbete på individnivå bör delaktighet och sammanhang vara ledord, menar Partanen (2012) och beskriver goda samtal i positiv och framåtsyftande anda som förs mellan specialpedagog, elev och vårdnadshavare som en framgångsfaktor. Fokus i sådana samtal bör ligga på individens behov för att känslan av sammanhang och meningsfullhet ska väckas och leda till motivation. Partanen (2012) menar att sådana samtal sätter igång processer hos både elev, vårdnadshavare och skolpersonal och att detta ofta leder till att elevens situation förändras till det bättre. Även Gren Landell (2018) menar att i ett närvarofrämjande arbete måste elever ges delaktighet och inflytande. Med detta menas att de kan överblicka sin egen situation och de krav som ställs på dem, att de förstår sin omgivning och genom konstruktiv respons får möjlighet att sätta in sina nya kunskaper i ett sammanhang. Partanen (2012) uttrycker det i termer av brobyggande - skolan behöver ta vara på elevernas erfarenheter och bygga en bro mellan dem och lärandemålen för att tydliggöra kunskapens möjliga användning utanför skolan.

3.3 Systemteori

I en organisation påverkas det som sker i ena delen av ett system även de andra delarna i samma system, vilket i praktiken innebär att den skolmiljö en elev möter i klassrum och korridorer är avhängig kommunikation och relationer i andra *nivåer* av systemet, exempelvis på ledningsnivå eller hos elevhälsoteamet. Vi har valt att betrakta en skola som ett system och den inre styrningen kan då handla om hur interaktionen mellan exempelvis lärare, specialpedagog och rektor fungerar eller hur elevhälsans arbete organiseras och hur styrning och ledning implementeras. Skolans system samverkar med andra system och i det här fallet kan det handla om både den styrning och stöttning som hierarkiskt kommer uppifrån, exempelvis från kommunens utbildningsförvaltning, eller samarbete med andra system som sjukvården eller socialförvaltningen. Relationer, kommunikation och informationsutbyte inom och mellan dessa system kan alltså påverka hur arbetet med frånvarofrågan bedrivs och vilka resultat som uppnås och därmed också hur den verklighet ser ut som den enskilda eleven möts av i skolan.

Systemteori är en tvärvetenskaplig teori som gör anspråk på att täcka ett stort område eftersom den är tänkt att vara så allmänt hållen att den kan appliceras på alla möjliga system eller organisationer (Gjems, 1997). Det som händer i en organisation eller ett system rör sig tillsammans i ett kretslopp och systemteorin sätter strålkastarljuset på hur detta kan förstås utifrån mönster, relationer, funktioner och sammanhang (Öquist, 2011). Genom sitt fokus på både *delar och helhet* kan systemteorin skapa förståelse för hur de processer som sker i de olika delarna av en organisation påverkar och påverkas av det som händer i andra delar av systemet. Inom systemteorin används begreppen system och delsystem och dessa är självreglerande och styrs av inre och yttre påverkan. Den inre styrningen baseras på de olika delarnas relationer, kommunikation och agerande medan den yttre styrningen baseras på att systemet anpassar sig till andra system samtidigt som omgivningen anpassar sig till systemet. Den påverkan som sker både inom systemet och med omgivningen är alltså ömsesidig (Gjems, 1997).

Öquist (2011) menar att systemteorin inte beskriver mekaniska och omänskliga processer utan betonar istället att den i stor utsträckning handlar om mellanmänskliga relationer och kommunikation. Gjems (1997) menar att människorna i systemet inte går att förstå skilda från varandra, utan måste studeras i förhållande till varandra. Individerna som var för sig och i olika konstellationer bildar systemet står i någon form av relation till varandra och är beroende av varandras kompetens. Enligt systemteorin finns det i varje system eller organisation en hierarki med olika nivåer. Öquist (2011) menar att medvetenhet om detta är av vikt för förståelsen för människornas agerande inom systemet, då exempelvis ledningens ställningstaganden, agerande och kommunikation starkt kan påverka organisationens olika nivåer. Likaså påverkar lärarna i sin tur sina elever genom både verbal och icke-verbal kommunikation. För att ur ett systemperspektiv förstå hur en organisations delar fungerar och samverkar med varandra måste helheten studeras för att mönster och samband ska skönjas (Öquist, 2011).

4. Metod

4.1 Metodval

Vår undersökning är kvalitativ. Den kvalitativa forskningsinriktningen bygger enligt Stukát (2011) på uppfattningen att helheten är viktigare än delarna, på så vis att tolkningen av och förståelsen för resultaten är det primära. Den kvalitativa forskningens fokus ligger på att gestalta och karaktärisera snarare än att generalisera eller förutsäga. Litteraturen har valts utifrån en narrativ litteraturgranskning för att finna teoretiska förankringar till den empiriska studien.

Bryman (2011) beskriver två olika forskningsmetodologiska tillvägagångssätt, induktiv och deduktiv metod. Den induktiva metoden kännetecknas av att det som studeras betraktas utan att utgå från någon på förhand bestämd teori, utan snarare kan sägas skapa teorin, medan den deduktiva metoden innebär det motsatta, det vill säga att forskaren förankrat studien i och utformat den utifrån någon teori som i undersökningen prövas genom empirin. Kvale och Brinkmann (2014) lägger till en tredje metod, nämligen den abduktiva, som innehåller både induktiva och deduktiva inslag och därmed kan sägas vara mer föränderlig och mindre statisk. Vår studie gör anspråk på att vara abduktiv, då vi använt oss av möjligheten att under arbetets gång lägga till i och förfina vår teoretiska grund för att kunna vara flexibla och öppna för nya synvinklar i vårt undersökande av hur ett framgångsrikt arbete för att främja närvaro och förebygga frånvaro kan bedrivas.

För att få både bredd och djup i vår undersökning har vi valt att dels göra en semistrukturerad intervju och dels använt oss av enkäter med både öppna och slutna frågor. Att samla in empiri med hjälp av en kombination av olika metoder gör att man får ett bredare underlag, vilket i sin tur lägger grunden för en säkrare analys (Repstad & Nilsson, 2007). De båda metoder som vi använt oss av, intervju och enkät, är enligt Bryman (2011) två tekniker för datainsamling som liknar varandra på så vis att frågor används för att samla in svar - svar som beroende på frågornas karaktär utgör antingen kvantitativt eller kvalitativt underlag till bearbetning och tolkning.

4.1.1 Intervju

Vi valde intervju som metod för att ta vara djupet i de kunskaper som finns hos den som har en heltidstjänst med fokus på samordnande insatser kring arbetet med elever med

problematisk frånvaro. Valet av semistrukturerad intervju motiveras av att denna metod enligt Kvale och Brinkmann (2014) fungerar bra när målet är att få del av respondentens erfarenheter och upplevelser. I en semistrukturerad intervju finns enligt Bryman (2011) inslag av både struktur, för oss i form av en i förväg formulerad intervjuguide (bilaga 2), och flexibilitet. En fördel med en semistrukturerad intervju är att denna metod enligt Bryman (2011) öppnar upp för möjligheten att under samtalet ställa följdfrågor, hoppa mellan frågorna i intervjuguiden och lyssna in respondentens intresse och motiveringar, vilket efteråt kan ingå i det material som analyseras och tolkas.

4.1.2 Enkät

För att få med bredden av många specialpedagogers goda exempel och erfarenheter i vår studie valde vi att genomföra en enkät (bilaga 3) med den aktuella kommunens specialpedagoger som respondenter. Bryman (2011) menar att enkäter är ett bra redskap för att snabbt och billigt få in en stor mängd data som går att jämföra eftersom frågorna är likadana för alla. En annan fördel är att respondenterna vid svarandet inte påverkas av forskaren på samma sätt som de kan göra i en intervjusituation (Bryman, 2011).

4.2 Urval

Enligt Bryman (2011) bör urvalet av respondenter i en studie vara heterogent inom den ram som satts upp som avgränsning. Detta för att forskaren ska ha möjlighet att identifiera mönster och variationer. Urvalet måste begränsas för att inte bli så stort att empirin riskerar att bli omöjlig att överblicka och hantera. Vi har valt att begränsa oss till att undersöka hur personal i grundskolan i en sydsvensk kommun uppfattar framgångsfaktorer i arbetet med att få elever att vara i skolan. Valet av kommun är vad Bryman (2011) kallar ett bekvämlighetsurval; det kommer sig av att vi har kontakter i den valda kommunen. Vi har valt att skicka ut en enkät till de specialpedagoger som arbetar i grundskolan i den aktuella kommunen och att intervjua den person som är anställd i samma kommun för att samordna alla insatser kring arbetet med elever med problematisk frånvaro.

4.2.1 Intervju

I vår studie, som syftar till att sätta strålkastarljuset på vad deltagarna i studien anser är framgångsfaktorer i arbetet med främjandet av närvaro och förebyggandet av frånvaro i

grundskolan, valdes den kommunala samordnaren ut som respondent mot bakgrund av hennes överblick och stora erfarenhet av arbete på olika enheter med att få frånvarande elever och elever i riskzonen för problematisk frånvaro att komma till skolan. Vi har alltså här gjort det Bryman (2011) kallar ett målinriktat urval, vilket innebär att man väljer ut respondenter som bedöms vara relevanta i förhållande till studiens syfte.

4.2.2 Enkät

Specialpedagogerna valts ut som respondenter eftersom de är den yrkeskår inom skolan som vanligtvis både får se den individuella elevens och dess vårdnadshavares bild av vad som kan främja närvaro och förebygga frånvaro och identifiera möjligheter, svårigheter och skillnader mellan elevens behov och de förhållanden som råder i elevens lärmiljö. Det är också ofta specialpedagogen som arbetar med att undanröja de hinder som kan behöva åtgärdas i lärmiljön och som medlem i elevhälsoteamet har specialpedagogen ofta en överblick över skolans behov av utveckling när det gäller elever i behov av anpassningar och stöd. Att det är just specialpedagogerna på skolorna som fått möjlighet att besvara vår enkät beror alltså på att vi gjort det som Bryman (2011) kallar ett målinriktat urval.

4.3 Genomförande

Ett gemensamt missivbrev (bilaga 2) för både intervjuerna och enkätens respondenter skrevs först.

4.3.1 Intervju

Inför intervjun med samordnaren för arbetet med problematisk frånvaro utformade vi en intervjuguide och denna skickades tillsammans med missivbrevet till samordnaren, som i samband med frågan om att delta även fått information om de forskningsetiska ställningstagandena och villkoren för att medverka. Intervjun utfördes under en timmes tid och med anledning av pandemin fick vi göra den digitalt, via ett Teams-möte där vi alla tre kunde se och höra varandra. Under intervjun följde vi intervjuguiden (bilaga 2), men kunde med hänvisning till den semistrukturerade formen vara flexibla och hoppa mellan frågorna och ställa följdfrågor. Intervjun spelades in och valda delar transkriberades i efterhand. Vi valde att spela in vår intervju med hänvisning till Kvale och Brinkmann (2014), vilka menar att detta förfaringsätt låter intervjuaren koncentrera

sig på intervjun och ämnet snarare än på att skriva ner svaren. Dock pekar Kvale och Brinkmann (2014) även på negativa aspekter med detta tillvägagångssätt, då inspelning och transkribering från talat språk till text alltid innebär en förlust av kroppsspråk, tonfall och annan social interaktion samt att processen i sig är tidsödande. Dock kan denna förlust till viss del kompenseras genom att lyssnandet och transkriberingen kan betraktas som en del av analysen av empirin.

4.3.2 Enkät

Inför distributionen av enkäten utfördes en pilotstudie för att se så att frågorna gick att förstå och besvara. Själva enkäten bestod av frågor av både öppen och sluten typ (bilaga 3) och distribuerades till respondenterna digitalt via Google Formulär. För att komma i kontakt med rätt personer tog vi via mejl kontakt med rektorerna på kommunens alla grundskolor och bad dem vidarebefordra inbjudan, missivbrev och enkät till sina specialpedagoger. Dessa fick alltså vårt missivbrev och enkäten samtidigt. I missivbrevet framgick våra etiska ställningstaganden och deltagarnas villkor. Enkäten gick in alles ut till kommunens 26 grundskolor, men det exakta antalet specialpedagoger som nåddes vet vi inte eftersom det på större skolenheter kan finnas flera specialpedagoger medan andra, mindre enheter kan dela specialpedagog med andra skolor. Det kan också finnas en risk att inte alla rektorer vidarebefordrade enkäten. Vi fick efter påminnelse in totalt 20 svar.

Vår enkät (bilaga 3) bestod av tre avsnitt med sammanlagt 25 stycken frågor. Dessa hade kunnat vara många fler, men Bryman (2011) menar att för många frågor i enkät riskerar att leda till att färre respondenter svarar och att bortfallet därmed ökar. I vår enkät blandade vi öppna och slutna frågor. De öppna frågornas fritext möjliggör för respondenterna att med egna ord beskriva och förklara sitt arbete och på så sätt kan den tysta kunskap som finns öppnas upp i ett forum och på ett bättre sätt än tidigare tas tillvara (Bryman, 2011). Samtidigt försökte vi genom de slutna frågorna underlätta både respondenternas arbete med att besvara enkäten och vårt eget arbete med att analysera svaren. Bryman (2011) menar nämligen att slutna frågor är tidsbesparande för respondenterna och lättare för forskaren att analysera, samtidigt som de har en begränsning genom att de saknar de öppna frågornas möjlighet till nyanserade svar där respondenternas egna ord borgar för att deras åsikter faktiskt avspeglas och kommer till synes. I formulerandet av frågorna har vi utgått från råden från Statistiska Centralbyrån (2016) som säger att frågan ska kunna förstås av alla respondenter, frågan ska förstås på

samma sätt av alla respondenter, frågan ska vara så kort som möjligt, respondenten ska inte reagera negativt på frågan, frågan ska ha ett syfte, det ska finnas ett svarsalternativ, det ska vara tydligt hur frågan ska besvaras och svarsalternativens format ska vara förenligt med de analyser man planerar att göra. I påståendefrågorna har vi använt oss av likertskalan, det vill säga att respondenterna fått ta ställning till ett påstående utifrån fasta svarsalternativ (Bryman, 2011). En överhängande risk med enkät som metod är enligt Bryman (2011) att bortfallet tenderar att bli stort. För att förebygga detta avsatte vi redan från början tid för att hinna skicka ut en påminnelse om vi inte fick in tillräckligt många svar inom den utsatta tiden.

4.4 Bearbetning och analys av data

4.4.1 Intervju

Vår bearbetning av empirin har inneburit att vi inledningsvis sammanfattat och delvis transkriberat intervjun och sedan strukturerat innehållet utifrån vad resultatet visade - vi letade likheter, mönster och skillnader utifrån studiens syfte och frågeställningar och kategoriserade materialet i teman. Detta angreppssätt kallar Bryman (2011) kvalitativ innehållsanalys. Att dela in materialet i kategorier innan tolkning och analys påbörjas är enligt Stukát (2011) gynnsamt. Efter att ha strukturerat det empiriska materialet i kategorier, valde vi ut citat som illustrerade och/eller exemplifierade det resultat vi utläst. Materialet tolkades av oss båda i en abduktiv process, vilket innebär en växelverkan mellan empiri och teori för att skapa ny och djupare förståelse. Analysen gjordes utifrån de teoretiska utgångspunkter vi valt, på så vis att de åsikter som respondenten fört fram om hur närvaro kan främjas och problematisk frånvaro förebyggas sålades genom ett raster bestående av våra valda teoretiska perspektiv. De begrepp inom teoribildningen kring den relationella pedagogiken som vi satt i rörelse i förhållande till resultatet är kommunikation, interaktion, tydlighet och mellanrummets betydelse. När det gäller lärares relationskompetens är det de tre delkompetenserna kommunikativ kompetens, differentieringskompetens och socioemotionell kompetens som använts. Inom teorin om KASAM har vi satt följande begrepp i rörelse: begriplighet, hanterbarhet, meningsfullhet och motivation, medan de systemteoretiska begrepp vi använt är kommunikation, relationer, interaktion, kretslopp, mönster, delar och helhet samt hierarkiska nivåer.

4.4.2 Enkät

I bearbetningen och redovisningen av enkätens utfall har vi valt att enbart ta med de kvalitativa frågorna. Detta dels eftersom respondenterna var så få att fördelningen mellan deras svar i de slutna frågorna inte kan sägas ha någon större relevans och dels eftersom dessa frågors formulering inte gav oss tydligt svar på våra frågor. Bearbetningen av enkätens empiri har följt ett liknande mönster som vi använde oss när vi tog oss an intervjun. Vi gjorde alltså en kvalitativ analys genom att strukturera innehållet av enkätens kvalitativa delar med fritextfrågor utifrån vad resultatet visade och sökte även här likheter, mönster och skillnader utifrån studiens syfte och frågeställningar och kategoriserade materialet i samma teman som vi använde i kategoriserandet av intervjumaterialet. Materialet tolkades sedan abduktivt vid sidan av intervjun, för att sedan sättas i relation till de tre ovan nämnda teoretiska utgångspunkterna. Vi har arbetat på samma sätt som när vi analyserat intervjun; det vill säga satt samma begrepp inom teoribildningen i rörelse i förhållande till empirin. Slutligen har vi i diskussionen relaterat vår studies resultat och analys i förhållande till forskning på området.

4.5 Trovärdighet och tillförlitlighet

Som nämnts ovan gör studien inte anspråk på att vara generaliserbar, dels eftersom omfattningen av respondenter är så liten att den inte kan sägas representera en hel yrkeskår och dels eftersom vi använde oss av ett bekvämlighetsurval av respondenter. Bryman (2011) menar att dessa båda faktorer påverkar en studies generaliserbarhet negativt eftersom det inte går att säkerställa att resultatet är representativt. För att förstå studien måste man också utifrån dess kvalitativa anslag vara medveten om att den tolkar och beskriver en verklighet som skulle kunna tolkas och beskrivas även på andra sätt. Detta beror på författarnas förförståelse och ingångsvinklar i ämnet. Tracy använder begreppet överförbarhet och menar att en del av trovärdigheten i en studie skulle kunna vara att läsaren kan relatera texten till sina egna erfarenheter. Även om vår studie inte är generaliserbar skulle den på så vis kunna spegla läsarens erfarenheter och skapa ett igenkännande. Trovärdighet betyder enligt Bryman (2011) att det som avsett undersökas verkligen har undersökts, att resultatet stämmer överens med respondenternas svar och att studien har utförts på ett tillförlitligt vis. Bryman (2011) resonerar även om vikten av strävan efter äkthet, vilket innebär att ha ett kritiskt granskande förhållningssätt till sin studie; att förhålla sig ifrågasättande till sina egna slutsatser och tolkningar och vara

medveten om att de egna tolkningarna och den egna förförståelsen påverkar bedömningarna. Vi har för att möta detta vinnlagt oss om att förhålla oss kritiska till våra egna slutsatser och prövat dem återkommande under arbetets gång. Vi har också försökt vara transparenta med hur undersökningen gått till och redovisat det som framkommit i intervju och enkäter. Användandet av en intervjuguide och inspelningen av intervjun har underlättat detta arbete.

Vidare har vi i strävan mot att svara mot dessa krav använt oss av både intervju och enkäter som metod, vilket enligt Bryman (2011) kan stärka tillförlitligheten. Tracy (2011) beskriver fördelar med att använda triangulering, det vill säga att söka svar i två eller flera datakällor eftersom trovärdigheten i konklusionen blir större om flera källor kommer fram till samma resultat. Hon menar att ju bredare en undersökning är i metod, urval och teoretiska ramverk, desto mer nyanserad kan analysen bli i både bredd och djup.

Tracy (2011) menar att tolkande analyser bör vara rimliga och övertygande och beskriver att en svårighet med kvalitativa undersökningar är att empirin tenderar att växa när forskaren försöker förstå den. Ett sätt att hantera detta är att visa sitt resultat istället för att själv tolka det. Vi har därför försökt att redovisa vårt resultat genom både sammanfattande text och citat.

4.6 Forskningsetiska överväganden

Att sätta upp etiska riktlinjer för sin forskning menar Stukát (2011) är angeläget för att skydda deltagarnas integritet. För vår del handlar de etiska ställningstagandena inte bara om att skydda respondenterna utan också om att avhålla oss från att i våra frågor närma oss sådant som kan komma för nära individuella och personliga förhållanden hos eleverna som respektive respondent arbetat med. Därför har vi valt att låta våra frågor fokusera på de stora dragen, snarare än på enskilda exempel och upplevelser, även om sådana upplevelser så klart kan ligga till grund för uppfattningar och erfarenheter. Vi har dessutom tagit hänsyn till Vetenskapsrådets (2017) principer, nämligen informationskravet, samtyckeskravet, nyttjandekravet och konfidentialitetskravet. Detta gjordes genom att vi skickade ut ett missivbrev till samtliga deltagare där det framgick att deltagande i studien var helt frivilligt och att de hade möjlighet att avbryta sin medverkan i studien när som helst. Vidare informerade vi om vårt syfte och vår övergripande metod och om att deras svar endast skulle användas i denna studie. De av

våra informanter som medverkade i enkäten är alla anonyma och den deltagare som intervjuades är avidentifierad så tillvida att vi varken nämner vederbörandes namn eller den kommun som hon är verksam i.

5. Resultat

I följande kapitel kommer vårt resultat att redovisas utifrån våra frågeställningar. Vi redogör alltså först för respondenternas syn på hur närvarofrämjande arbete, det vill säga arbetet med friskfaktorer för en skola som eleverna kommer till, kan bedrivas och därefter hur de anser att frånvaroförebyggande arbete, alltså undanröjandet av riskfaktorer för frånvaro, kan utföras.

5.1 Främja närvaro

5.1.1 Rutiner vid frånvaro

Den kommunala samordnaren för problematisk skolfrånvaro menar i intervjun att rutiner för registrering och uppmärksammande av frånvaro även kan ha en närvarofrämjande effekt, då eleverna redan på förhand vet att de saknas om de är borta och att deras vårdnadshavare kommer att kontaktas: ”Om man redan innan vet att går jag inte till skolan så kommer de att ringa och tjata, ja, då kanske det är lika bra att gå dit”. I enkätsvaren som redogör för specialpedagogernas uppfattning om vilka framgångsfaktorer de ser i det närvarofrämjande arbetet nämns tät och nära kontakt med hemmet och rutiner för att omgående fånga upp elever som visar tendenser till problematisk frånvaro samt snabb kontakt med eleven om hen uteblir från skolan. ”Tät kontakt med hemmet” skriver en av respondenterna, medan en annan svarar ”Snabb kontakt med eleven då hen uteblir från skolan” och en tredje menar att ”tydliga rutiner för hur och när man meddelar föräldrarna” är viktigt och tillägger att det bör vara ”en och samma person på skolan som sköter kontakten”.

5.1.2 Tillgängliga lärmiljöer

Samordnaren menar att det är vanligt med neuropsykiatriska svårigheter hos de elever som har en problematisk frånvaro och att det därför ur ett närvarofrämjande perspektiv är mycket viktigt med tillgängliga lärmiljöer för alla elever där extra anpassningar utarbetas och genomförs. En grundkunskap om neuropsykiatriska funktionshinder hos all personal, implementerad i all undervisning och i alla andra sammanhang som eleven vistas i under skoldagen enligt samordnaren kan vara en viktig del i skapandet av tillgänglighet för alla elever. För att nå hit menar hon att elevhälsan och då i synnerhet specialpedagogen måste ha både mandat och möjlighet att arbeta aktivt med att utveckla lärmiljöer och

förhållningssätt så att en samsyn skapas på skolan. Som ett steg på vägen mot en skola som är tillgänglig för alla menar samordnaren att det måste till kompetenshöjande insatser för all personal. Det räcker inte att specialpedagogen eller elevhälsan vet vilka främjande och förebyggande insatser som kan göras - om det ska fungera på en enhet så måste alla vara med.

Det ska vara en liten grupp så klart som arbetar fram det här, tror jag, och sedan behöver ju det här implementeras i klassrummen för det är ju där det sker - också. Det är ju hos lärarna det händer, i och mellan klassrummen. Men det blir nog svårt att sätta ihop pedagoggruppen - det får nog EHT organisera, att så här jobbar vi på den här skolan.

Hon menar att det ibland behövs en synvända så att problemet lyfts från eleven till miljön och så att arbetet med tillgängliggörandet kan börja med förändringar i miljön och nämner specialpedagogens klassrumsobservationer som ett redskap för att kartlägga vilka förbättringar av lärmiljön som kan göras. Hon understryker att det som är nödvändigt för en del barn faktiskt är bra för alla barn.

Svaren i enkäten visar att ledning och stimulans, trygghet och studiero, lektionsstruktur samt att se alla elever och skapa en känsla av KASAM är något som respondenterna menar är framgångsfaktorer för att främja närvaro. "Medvetenhet kring skolans kompensatoriska uppdrag och i det den ledning och stimulans som lärare måste sträva efter i undervisningssituationen för att nå en grupp" menar en av respondenterna och en annan tar upp vikten av att "skapa trygghet och studiero, se alla elever och skapa en känsla av KASAM". Just studiero nämns ofta liksom att lärmiljön måste göras tillgänglig både ur det pedagogiska och fysiska perspektivet.

Ett par av specialpedagogerna menar att kunskap kring neuropsykiatriska svårigheter och hur man skapar tillgängliga lärmiljöer är en framgångsfaktor i ett närvarofrämjande arbete, liksom ett samarbete och en samsyn kring extra anpassningar. En av specialpedagogerna sammanfattar det så här: "Utbildning i NPF och tillgängliga lärmiljöer, samarbete kring generella och individuella anpassningar". En annan av respondenterna beskriver sin uppfattning om framgångsrikt närvarofrämjande arbete så här: "Samsyn bland personalen kring hur viktigt det är med bl a extra anpassningar och ett bra bemötande av NPF-elever."

Många av specialpedagogerna ger exempel på hur lärmiljön anpassas för att bli tillgänglig. Det handlar om bland annat att skala av intryck, reducera stressfaktorer, ge möjlighet till återhämtning och arbeta utifrån Universal Design for Learning. Ett ord som nämns upprepade gånger och av många respondenter är "tydlighet", vilket syns i svar som: "Tydliga rutiner", "Tydlighet och struktur", och "Tydlighet och värme".

Respondenterna menar att tydlighet i scheman, uppgifter, förväntningar, lektionsstruktur och klassrumsplacering främjar närvaro. Tanken på ett inkluderande arbetssätt med generella anpassningar återkommer också:

Tror ökad medvetenhet kring betydelsen av att bedriva en undervisning där extra anpassningar finns inbyggt för alla - en tillgänglig undervisning - är viktigt i det främjande arbetet.

5.1.3 Skolanda, skolklimat och känsla av tillhörighet

Att veta varför man är i skolan menar samordnaren är av största vikt för att eleverna ska vilja och orka ta sig dit. Att sträva efter att alla elever känner sig delaktiga i sin egen utbildning och i planerandet av hur den ska bedrivas nämns som en annan närvaroförebyggande faktor. Känslan av att höra till ett sammanhang tar hon också upp som något som bidrar till att få eleverna att komma till skolan, menar samordnaren och poängterar att trygghet är a och o. Hon beskriver att den allmänna hållningen och klimatet på skolan utgår från all personal och att alla har ett ansvar för att gemensamt bygga en trygg och välkomnande miljö.

Svaren i enkäten visar tydligt att det är av största vikt att eleven ska ha förståelse för varför hen är i skolan samt känna sammanhang, förståelse och delaktighet. En respondent svarade att en förväntan på att "eleven ska lyckas, göra eleven delaktig i stödåtgärder, stödja eleven i sitt ägandeskap av sin utbildning och utveckla en självkänsla i lärandet" som exempel på framgångsrika närvarofrämjande närvaroinsatser.

I stort sett alla respondenter nämner ordet "trygg" eller "trygghet" kopplat till närvarofrämjande. Vikten av förutsägbarhet är ett annat tema som återkommer: "Trygghet i form av goda relationer med lärare som ser och bekräftar, en tydlig organisation där eleven vet vart hen ska, vad som ska göras och varför samt ett lugnt klimat i både klassrum och rastsituationer", skriver en av specialpedagogerna i enkäten. Ett par respondenter lyfter frågan till en högre nivå och menar att förbättrande av

skolklimat och skolanda är frågor som bör bedrivas inom ramen för kvalitetsarbetet och en respondent nämner att trivselenkäter och intervjuguider för elever används för att förbättra tryggheten och tillhörigheten på skolenheten.

5.1.4 Relationer

Samordnaren beskriver relationer som mycket viktiga i det närvarofrämjande arbetet:

Relation skulle jag vilja slå ett stort slag för; relation är SÅ viktigt för eleverna, men det är också viktigt för er som jobbar där.

Hon menar att det är betydelsefullt med kamratrelationer, men ännu viktigare med en fungerande relation till mentor, undervisande lärare eller någon annan trygg vuxen.

Respondenterna i enkäten menar att det är viktigt att ha en bra relation till lärare/mentor/resursperson samt att befinna sig i en social tillhörighet på skolan – att helt enkelt ha kompisar.

En god relation är a och o för eleven och det behöver inte vara endast en person som är tillitsperson utan kan vara flera. Det är jätteviktigt att eleven känner sig omtyckt och sedd. Tydlighet och värme.

Att läraren som ledare parallellt har både hög relationskompetens och ämneskompetens med eleverna. Att språk och ämne flätas samman och att inlärningsmiljön präglas av en kommunikativ anda.

Vidare lyfts vikten av att skolan är engagerad och visar att eleven är viktig i synnerhet om eleven själv inte visar särskilt stort eget intresse. Svaren visar att flera av respondenterna anser att den goda relationen mellan lärare och elev bör påbörjas på ett tidigt stadium och präglas av ett äkta engagemang. Eleven ska bli “sedd, accepterad och bekräftad”, skriver en av specialpedagogerna.

En annan relation som flera av respondenterna beskriver som viktig är den mellan skolan och vårdnadshavarna: “God kontakt med elev och vårdnadshavare” menar en av specialpedagogerna främjar närvaro, medan en annan skriver att “skolan och hemmet måste dra åt samma håll”. En tät och god kontakt och ett fungerande samarbete lyfts fram som en framgångsfaktor i det närvarofrämjande arbetet.

5.1.5 Organisation och samverkan mellan professioner

Skolans elevhälsoteam med sina olika professioner nämns ofta i intervjun med samordnaren som en viktig aktör i det närvarofrämjande arbetet på skolorna. Samordnaren återkommer gång på gång till vikten av strukturerat och målmedvetet samarbete mellan dels de olika professionerna i elevhälsoteamet och dels andra aktörer, både på och utanför skolenheten. Hon menar att syftet med hennes egen samordnartjänst är att "jobba bort sig själv" genom att hjälpa skolorna att själva hitta fungerande sätt att under elevhälsoteamets ledning arbeta både främjande, förebyggande och åtgärdande i frånvarofrågan. Hon beskriver specialpedagogen som expert på området och menar att med ett tydligt mandat att arbeta med frånvarofrågan så kan specialpedagogen med sin stora arsenal av kunskap kring kartläggningar, extra anpassningar och utveckling av lärmiljöer göra stor skillnad genom att samarbeta med lärarna och övrig skolpersonal för att implementera tankarna och bidra till att det som behöver göras också görs.

Satsa på specialpedagogerna på skolorna, för det här kan ni. Ni är fullmatade med sjukt mycket kunskap kring hur man gör anpassningar och vad eleverna behöver och hur man kan lösa det. Kruxet är att väl bara att alla runtomkring ska hänga med på det - hur implementerar ni det i verksamheten och hur får ni möjlighet att genomföra det.

Samordnaren menar att elevhälsoteamets samlade kompetens bör stå för organiserandet av skolutveckling utifrån de aspekter som beskrivits ovan och som hon menar kännetecknar det närvarofrämjande arbetet. Detta bör göras systematiskt, menar hon, och implementeras hos all personal. Ibland kan det behövas stöd utifrån för att kunna se sin verksamhet objektivt och då finns det hjälp att få från förvaltningsnivå.

Sedan finns det workshops (...) som man också kan erbjuda EHT i första hand, just utifrån frågorna: Hur ser det ut på våran skola? Vad behöver vi stöd med? Hur jobbar vi här? För att få fatt liksom på de här enkla lösningarna som man faktiskt har på enheten, som man kan sätta in själva. För ibland blir det ju så stort att jag tänker att reaktionen blir "Herregud, det här är för mycket, vad ska vi göra åt detta, vem ska göra detta, vi måste anställa nya människor, vi måste ha in många, många fler resurser..." och så glömmar man att titta på det man har och kanske kasta om.

Hon betonar också att för att det främjande arbetet ska kunna bedrivas framgångsrikt och spridas så att det genomsyrar hela verksamheten, så krävs det att relationerna personalen emellan är goda och förtroendefulla. Samma sak menar hon gäller för ett lyckat samarbete med andra professioner utanför skolan och tar sin egen roll som exempel, där hon även ingår i ett team som arbetar aktivt för att bygga relation med personalen på skolorna för att grundlägga ett gott samarbete:

När det kommer någon utifrån som vi, som visserligen är inringda, kan man lätt känna sig trampad på tårna tror jag, om vi kommer och säger att nu ska ni göra så här. Och det är inte vårans roll heller utan vårans roll är ju att gå bredvid, vara ett bollplank för idéer, pusha och peppa och tänka ihop med personalen.

Hon tror också att ett kommunövergripande samarbete i frånvarofrågan kommer att bli aktuellt framöver och att en gemensam plattform för erfarenhetsutbyte, fortbildning och information kan bidra till ökad kvalitet i det främjande arbetet.

I enkäten framkommer att en välfungerande skolorganisation lägger grundförutsättningen för det främjande arbetet. Organisatoriskt tas goda exempel upp: "tillgång till kuratorskontakt", "hälsogrupp som arbetar med frånvarofrågan" och "ett välfungerande kvalitetsarbete med delaktighet från eleverna" som visar på behovet av systematik i det närvarofrämjande arbetet. Ett aktivt, medvetet arbete kring elevers trygghet och trivsel, med en lyhörd organisation som är villig att förändras och förbättras nämns som faktorer som främjar närvaro och på någon skola finns en uppskattad trygghet- och trivselgrupp som arbetar närvarofrämjande. Begreppet "samsyn" återkommer regelbundet i respondenternas kommentarer, liksom ordet "samarbete". Svar som "Samsyn hos personalen kring hur eleverna bemöts", "samsyn kring ett inkluderande förhållningssätt bland all personal med mycket samtal kring hur skolan kan stötta eleverna" visar på att det bör finnas en samsyn hos personalen kring hur alla elever bemöts samt bedrivs ett kollegialt samarbete kring elevernas trygghet på skolan och i klassen. Ett samarbete professioner emellan bidrar till en uppslutning bland personalen för att skapa trygghet på alla platser och i alla situationer. Om det finns ett inkluderande förhållningssätt, en grundsyn att olikheter berikar och en samsyn bland all personal kring hur viktigt det är med exempelvis extra anpassningar och ett gynnsamt bemötande av NPF-elever så

främjar detta närvaro. samarbete kring generella och individuella anpassningar i klasser och grupper, anser specialpedagogerna. En av dem sammanfattar det så här:

Det viktigaste av allt är att skolan kontinuerligt arbetar med att synliggöra främjande och hämmande faktorer och därigenom utvecklar skolan.

5.2 Förebygga frånvaro

5.2.1 Rutiner vid frånvaro

Den kommunala samordnaren för arbetet kring problematisk frånvaro menar i intervjun att skolor som arbetar framgångsrikt med att förebygga frånvaro ofta har fungerande rutiner för uppmärksammandet av och reaktionen på frånvaro. Hon ger en bild av att rutinerna kring frånvarande elever kan skilja sig ganska mycket från skola till skola, både vad gäller det omedelbara arbetet när en enskild elev upptäcks vara frånvarande och när det kommer till det systematiska arbetet kring frånvarofrågan i stort.

På en del skolor i kommunen har man någon anställd som kollar frånvaron varje dag och ringer hem till de som saknas. På andra skolor är det inte alls så.

Hon menar att en framgångsfaktor är tät kontakt mellan skolan och vårdnadshavarna, i informationssyfte men också för att hem och skola ska kunna hjälpas åt att få eleven till skolan, och tar som exempel att på en del skolor ringer personal hem varje gång en elev är ogiltigt frånvarande, medan andra skolor enbart rapporterar frånvaron på lärplattformen och lämnar åt vårdnadshavaren att själv uppmärksamma och reagera.

Jag jobbade själv som kamratstödare på en skola och fångade upp de som var i korridorerna och försökte få in dem på lektionerna. Men det kanske viktigaste uppdraget var att vi varje morgon gick runt och knackade på dörren till varje klassrum och frågade om någon var saknad och sedan ringde vi hem till varenda elev som inte var på plats. Och det var otroligt bra, därför att många sa "oh, shit, fan!" och så kom de till skolan. Vissa fick man ju bara prata med, om de inte kom. Men just det att man hade en daglig kontakt varje dag, de var saknade varje dag, man

kunde till och med åka hem och knacka på. En enkel lösning. (...) Sådant har ju inte en ensam person kanske tid med i befintliga roller som det ser ut nu, så ett närvaroteam eller frånvaroteam på varje skola hade varit kanon. Det är ju drömscenariot.

Likaså ser hon positiva resultat hos de skolor vars elevhälsoteam har regelbundna och täta uppföljningar och avstämningar även av frånvaro som är anmäld av vårdnadshavare och kontaktar hemmet för att kartlägga orsaken till frånvaron. Hon menar att man från skolans sida hellre bör höra av sig för ofta till elev och vårdnadshavare än inte alls och tror på en modell med ett närvaroteam som på varje skola jobbar med att ha daglig och övergripande överblick över frånvaron samt ha tät kontakt med frånvarande elever och deras vårdnadshavare och att det är viktigt att elever som är borta från skolan upplever att de är saknade. Hon betonar att rutinerna kring det närvarofrämjande och frånvaroförebyggande arbetet bör utformas av elevhälsan och att specialpedagogen bör ingå i närvaroteamet och ha en organiserande roll. Att rutinmässigt göra kartläggningar beskriver hon som ett viktigt verktyg som omfattar analys på både individ-, grupp och organisationsnivå för att företrädarna för en skola ska bli medvetna om vad som bör förändras i deras organisation för att främja närvaro och förebygga frånvaro. Det finns ofta enkla lösningar på till synes svåra problem och dessa bör elevhälsoteamen på skolan arbeta för att hitta.

Resultatet av enkäten gör gällande att respondenterna finner det viktigt att tidigt ha koll på oregelbunden och kort frånvaro. På ett förebyggande plan anser de att när en frånvaro börjar följa ett mönster eller vara procentuellt hög blir det viktigt med en tät kontakt mellan elev, hem och skola för att tillsammans hitta vägar för ökad närvaro i skolan.

Trygghet kan för eleven innebära att det finns någon som ringer när hen uteblir och hjälper hen tillbaka in i klassen och som sedan finns där för att vid behov stötta under dagen.

Många av respondenterna anser att just detta, liksom en direkt kontakt med vårdnadshavare, är viktigt när en elev uteblir från en lektion, är framgångsfaktorer när det gäller det förebyggande arbetet på skolenheten. "Tät kontroll av elevers frånvaro/närvaro, tidig kontakt med hemmen" och "Uppmärksamma och höra av sig i tid" är två av enkätsvaren som visar på detta. Ett par respondenter menar att i förväg formulerade

stödfrågor kan vara till stöd för mentorn vid ett inledande samtal med elev och vårdnadshavare då oro finns för frånvarosituationen och en annan påpekar vikten av att planera elevens arbete så att “berget av rester/missade uppgifter inte blir en bidragande orsak till att eleven fortsätter att stanna hemma”. Någon skolenhet har en hälsogrupp bestående av lärare och fritidspedagog som bevakar frånvarofrågan lite extra, en annan har en trygghets- och trivselgrupp som nämns som exempel på framgångsrika förebyggande insatser. “Tidiga insatser” nämns på flera ställen i enkäten och av flera av respondenterna och de verkar eniga kring att ju tidigare tecken på problematisk frånvaro upptäcks desto större möjlighet har man att stävja den i tid. En av specialpedagogerna skriver att det är viktigt med “snabb kontakt med både elev och föräldrar” och tillägger att “det krävs att man jobbar systematiskt med närvarofrågan så att all personal är involverad. Elevhälsoteamet ska vara i spetsen”.

5.2.2 Tillgängliga lärmiljöer

Samordnaren menar att ett fungerande arbete med extra anpassningar och undervisning på rätt nivå för eleven är mycket viktiga faktorer i det förebyggande arbetet. Hon återkommer ofta i intervjun till hur viktig samsynen bland skolpersonalen kring hur undervisningen görs tillgänglig är:

Det kan vara svårt att få med all personal på tåget. Det finns en rädsla för att gå utanför boxen. Många lärare, kanske ofta i den äldre generationen, kan ha för höga krav på eleven och vad den klarar av för tillfället. Man är för låst vid alla kunskapskrav och att eleven ska vara i skolan och tänker på hur det *bör* se ut, hur det har sett ut förr. Man behöver vara mer flexibel och tänka alternativa sätt att få in kunskap på. (...) Vi måste sträva efter att inte fösa in alla elever i samma fälla.

För att nå dit förespråkar samordnaren utbildning för all personal:

Sedan tänker jag kompetenshöjande. Och då tänker jag inte bara EHT, utan kollegialt, för alla. Vår skolpsykolog har till exempel hållit utbildning för skolpersonal om hjärnan och de kognitiva förmågorna. Förhoppningsvis är det goda insatser; att man får lite kunskap till sig och eller också aha-upplevelser som bekräftar att det man gör är bra.

Vidare ser hon möjligheten och förmågan att vara flexibel och lösningsorienterad som en framgångsfaktor i det förebyggande arbetet. Det kan handla om att ordna med ett byte av grupp för någon elev eller att organisera om i miljön för att undanröja hinder som identifierats i miljön.

Specialpedagogerna som besvarat enkäten nämner lektionsstruktur, klassrumsplacering och utmaningar ämnesmässigt anpassade utifrån både elev och grupp som faktorer som bidrar till en tillgänglig lärmiljö och kan förebygga frånvaro. “En differentierad undervisning, där så många elever som möjligt fångas upp” menar en specialpedagog kan vara frånvaroförebyggande och en annan svarar “Tillgänglig lärmiljö, både pedagogiskt och fysiskt”. Svaren visar också att det förebyggande arbetet kan handla om att medvetandegöra skolans personal om skolans uppdrag i undervisningssituationen för att nå samtliga individer i en grupp, genom exempelvis extra anpassningar. Några respondenter efterfrågar kontinuerlig och kollegial utbildning i NPF och tillgängliga lärmiljöer samt ett metodiskt arbete med att skapa studiero. Enkätsvar som “Tydlighet och förutsägbarhet!”, “En lugn miljö i klassrummet med studiero, tydlighet i var eleven ska vara och när, vad som ska göras och varför” och “ökad medvetenhet om betydelsen av att bedriva en undervisning där extra anpassningar finns tillgängliga för alla – en tillgänglig undervisning” visar att specialpedagogerna anser att en tillgänglig lärmiljö är viktig ur ett frånvaroförebyggande perspektiv.

Tydlighet, studiero, lektionsstruktur, genomtänkt klassrumsplacering, NPF-säkrad miljö, fungerande extra anpassningar och utmaningar anpassade utifrån både elev och grupp är faktorer som nämns av många av specialpedagogerna som exempel på sådant som bidrar till en tillgänglig lärmiljö - resultatet visar tydligt att specialpedagogerna är överens om att en god kvalitet i undervisningen för alla gör att eleverna vill komma till skolan.

5.2.3 Skolanda, skolklimat och känsla av tillhörighet

Samordnaren menar att trygghet är bland det viktigaste att arbeta med ur ett förebyggande perspektiv. Hon poängterar att tiden mellan lektionerna är lika viktig som lektionstiden och att det kan finnas skäl att kartlägga rastmiljön för att hitta utvecklingsområden. Att höra till ett sammanhang och veta varför man är i skolan kan vara avgörande för elever för att de ska komma dit. Likaså menar hon att eleven på individnivå måste få känna sig delaktig i sin egen utveckling och i planeringen av hur skolan ska arbeta för att det ska fungera för just hen. Hon beskriver att skolans kultur och jargong ibland kan sättas av ett

fåtal inflytelserika personer bland personal eller elever och att detta kan göra att elever känner att de inte passar in och därmed får svårigheter. Att identifiera och arbeta bort den typen av hinder är en del av det förebyggande arbetet, menar hon.

Även specialpedagogerna som besvarat enkäten nämner trygghetsskapande insatser som framgångsrika förebyggande exempel. Ordet "trygg" i olika former och sammansättningar är ett av de ord som dyker upp flest gånger i fritextsvaren; "att skapa en trygg miljö för den specifika individen", "fundera på tryggheten när eleverna kommer till skolan, tiden mellan lektionerna, i matsalen, idrottshallen och så vidare, det vill säga tid som inte är uppstrukturerad" och "trygghet för eleven genom möjlighet till tät kontakt med vuxna under hela skoldagen" är enkätsvar som visar att specialpedagogerna uppfattar en trygg skolanda som central.

Några respondenter nämner att trivselenkäter och intervjuguider för elever används för att förbättra tryggheten och tillhörigheten på skolenheten, genom att man helt enkelt lyssnar på eleverna och försöker åtgärda det som skapar otrygghet.

Ett par respondenter poängterar att det är viktigt att ha eleven med i processen med att kartlägga hindren för att komma till skolan och att eleven ska känna sig delaktig. Vidare berör en respondent vikten av att göra en plan för eleven att komma till skolan för att träffa lärare även under perioder då eleven inte klarar av att följa sitt schema så att eleven fortfarande känner tillhörighet till skolan och får vara delaktig i planerandet av sin egen utveckling.

5.2.4 Relationer

Även i det förebyggande arbetet är relationer mycket viktigt, menar samordnaren. För elever som har svårt att ta sig till skolan underlättar det mycket att det finns någon i skolan som ser dem, som de har förtroende för och som de kan vända sig till för att få hjälp och stöd under dagen. En trygg vuxen som har en etablerad relation med eleven kan också hjälpa till att få eleven att komma till skolan. Samordnaren återkommer till att det ofta kan finnas neuropsykiatriska svårigheter med i bilden och menar att de här eleverna ibland kan ha svårt för vissa personer av anledningar som kan vara svåra att förstå:

Man kanske inte kan med matteläraren och tycker att han är jättedum och pratar med fel dialekt. Det hindret kan man ju inte undanröja, man kan ju inte ta bort matteläraren, men kanske kan eleven få byta grupp?

I enkäterna framkommer det att specialpedagogerna tycker att relationer är viktigt ur ett förebyggande perspektiv. Goda relationer, äkta engagemang och en kontaktperson som inte dömer är exempel på faktorer som de menar förebygger frånvaro:

God kontakt med elev och vårdnadshavare, tydlighet och värme. En god relation som skapar trygghet för eleven. Att bli sedd och accepterad för den en är.

Den goda relationen ska också handla om kontakten mellan vårdnadshavare och skola; tydlighet och värme mellan hem och skola kan borga för en trygghet för eleven, visar resultatet. En av specialpedagogerna uttrycker det så här:

Relationsskapandet med hela elevens familj är en stor framgångsfaktor i arbetet med att förebygga frånvaro. Det bygger på tät kontakt, engagemang, förtroende, genuint intresse och att våga vara personlig.

Denna kontakt bör enligt respondenterna upprättas tidigt och under en frånvaro hållas tät, tydlig, kontinuerlig och avlyssnande. Här nämns även som en resurs den kommunala stödenheten, som med sin förankring i socialtjänsten kan hjälpa till med att aktivt jobba med vårdnadshavare och elev. Den goda relationen kan underlätta arbetet med kartläggning av hinder och elevens delaktighet i att undanröja hindren. Möjligheten att upprätta en kuratorskontakt nämns också som en väg till relationsbygge.

5.2.5 Organisation och samverkan mellan professioner

Samordnaren lyfter elevhälsoteamets viktiga uppdrag i det förebyggande arbetet och menar att insatserna måste dirigeras därifrån och utformas med utgångspunkt i den tvärprofessionella kompetens som finns representerad där.

EHT kan skapa kontinuerliga rutiner för detta, det är steg nummer ett, att man börjar där. Att man prioriterar frånvaro någon gång.

Hon föreslår en organisation med ett närvaroteam under ledning av specialpedagogen som kontrollerar frånvaron, letar mönster tar kontakt med elever och vårdnadshavare samt andra som kan behöva kontaktas. Samordnaren föreslår att man för att möta behovet av tidskrävande insatser utnyttjar redan befintliga resurser och organiserar om arbetsuppgifter och funktioner.

Samordnaren anser att samarbete och samsyn mellan all personal på en enhet är mycket viktigt för att alla anpassningar och överenskommelser kring en elev ska kunna följas. Hon framhåller specialpedagogen som en nyckelfunktion med en samordnande roll, men betonar gång på gång att all personal måste involveras och utbildas och att det närvarofrämjande och frånvaroförebyggande arbetet inte bara ska bedrivas i elevhälsan.

I ett större perspektiv beskriver samordnaren att skolan även kan behöva samarbeta med externa aktörer i frågor som rör förebyggande av frånvaro. Hennes egen tjänst som samordnare är ett sådant exempel, även om det mesta av hennes tid går åt till att arbeta åtgärdande. Hennes uppdrag handlar dock också om att hjälpa skolorna att arbeta med frånvaroproblem genom att vara ett bollplank och lyfta tankar och idéer kring vad som kan göras och vilka aktörer som kan behöva kopplas in. Som exempel på samarbetspartners utanför skolenheten som kan vara till hjälp i arbetet med att få skolan att fungera för enskilda elever nämner hon socialförvaltningen, Barn- och ungdomshabiliteringen, företrädare för den centrala elevhälsan i kommunen som tar emot beställningar på exempelvis internutbildningar, logoped, psykolog, de samarbetsforum som finns mellan skola, socialförvaltning och vård samt de aktörer som kan bli kallade möten enligt LOTS-modellen. Det samarbete som sker mellan olika aktörer enligt denna modell innebär att sekretessen mellan aktörerna (ofta skolan, vården och socialtjänsten) på vårdnadshavarnas begäran hävs under och mellan mötena, menar samordnaren är ett exempel på samarbete mellan professioner som kan vara givande i arbetet med frånvarofrågor.

I enkäten framkommer att en fungerande skolorganisation är en faktor som bidrar till att förebygga frånvaro. Begreppet ”samsyn” återkommer i flera av respondenternas kommentarer och syftar då på en samsyn kring bemötandet av eleven i alla sammanhang och att alla vuxna i dess omgivning har kännedom om läget, engagerar sig och upprätthåller de anpassningar som beslutats om:

Samsyn kring eleven – att alla vuxna som möter hen känner till situationen och följer de överenskommelser som finns.

Det bör finnas ett samarbete och ett samförstånd på skolan kring arbetet med extra anpassningar och ett gynnsamt bemötande elever i svårigheter: “Samsyn bland personalen om hur viktigt det är med bland annat extra anpassningar, bra bemötande av NPF-elever”. Svaren i enkäten visar också att ett samarbete bör finnas kring utformningen

av generella och individuella anpassningar i klasser och grupper. Samarbetet ska bedrivas med eleven i centrum. En av respondenterna skriver så här:

Man behöver samarbeta i arbetslaget så att alla är överens om vad man ska ändra på för att hjälpa eleven så att hen möter samma krav i alla klassrum och situationer.

och en annan uttrycker att “det viktigaste är att stöd, åtgärd och anpassning görs med utgångspunkt i elevens behov vilket så klart ser olika ut för varje elev”. Vidare anser respondenterna att samarbetet med vårdnadshavare är betydelsefullt liksom med kommunens centrala elevhälsa. En respondent skriver:

Då det finns faktorer i hemmet som kan vara svårt för skolan att korrigera eller kompensera är kontakten med socialtjänsten oerhört viktig, såväl som med BUP.

Samarbete mellan specialpedagog, undervisande lärare, elev och vårdnadshavare liksom specialpedagog och behandlingspedagog som arbetar i ett team för att utreda enskilda ärenden lyfts som goda exempel.

6. Fördjupad analys

I följande kapitel kommer vi att analysera resultatet av vår undersökning utifrån våra frågeställningar genom att sätta det som respondenterna i intervju och enkäter uppgett i relation till våra tre valda teoretiska utgångspunkter. Syftet med denna studie är att bidra med kunskap om vad några specialpedagoger och en kommuns samordnare för arbetet kring problematisk skolfrånvaro beskriver som centralt i arbetet med att främja närvaro och att identifiera och undanröja hinder i skolmiljön för att förebygga frånvaro.

De frågeställningar vi har försökt att finna svar på lyder:

- Vad beskrivs som centralt i arbetet med att främja skolnärvaro på några skolor?
- Vad beskrivs som centralt i arbetet med att förebygga problematisk skolfrånvaro på några skolor?
- Hur kan resultatet förstås i relation till relationell pedagogik och lärares relationskompetens, KASAM och systemteori?

Vår analys disponeras utifrån de båda första frågorna på så vis att främjandet av närvaro först analyseras utifrån i tur och ordning de i den tredje frågan beskrivna teoretiska utgångspunkterna relationell pedagogik och lärares relationskompetens, KASAM och systemteori och därefter behandlas förebyggandet av frånvaro på samma sätt.

6.1 Främja skolnärvaro

6.1.1. Relationell pedagogik och lärarens relationskompetens

Resultaten från både intervjun och enkäten visar att en god relation mellan skola och vårdnadshavare är av stor vikt för att främja en god skolnärvaro. Samordnaren beskriver en tät kontakt mellan skola och vårdnadshavare som en framgångsfaktor, respondenterna i enkäten anser även de att en god sådan kontakt möjliggör en trygghet för enskilde eleven. Denna kontakt och relation mellan skola och vårdnadshavare bör präglas av tydlighet, äkta engagemang och värme för bästa resultat. Detta kan sättas i relation till Carlsson Kendall (2015) samt teorin *relationell pedagogik* som betonar vikten av en god relation mellan lärare och elev och Aspelin (2013) som lyfter begreppet *pedagogisk omsorg* som enligt författaren innebär att både se och tro på eleven, både just nu och längre fram i tiden. På så sätt blir elevens värden bekräftade och potentialen uppmuntrad. Vidare stödjer Timperleys (2013) tankar empirins resultat kring vikten av goda relationer

då hon menar att en bra och positiv relation behöver byggas upp mellan lärare och elev samt mellan elever då allt som händer och sker görs i *mellanrummet* mellan människor. Detta gäller på både individ- och gruppnivå och resultatet i enkäten visar att respondenterna anser att för eleverna ska känna trygghet behöver de bli sedda och accepterade för den de är. *Lärarens relationskompetens* och förmågan att bygga förtroendefulla relationer med eleverna, en relation som tål stormar av olika slag, är avgörande för både enskild individ och grupp när det handlar om att göra skillnad på ett positivt sätt (Aspelin, 2018).

Resultatet visar också att läraren behöver ha många strängar på sin lyra, den *kommunikativa kompetensen* lyfts av respondenterna som ett viktigt komplement till de rena ämneskunskaperna. Detta kan sättas i relation till Aspelin (2018) som beskriver en lärares relationskompetens som i en kommunikationskompetens, en socioemotionell kompetens och i en differentieringskompetens. De två sistnämnda kompetenserna synliggörs i resultatet då respondenterna menar en relation ska bestå av tydlighet och värme som kan förstås utifrån begreppet *differentieringskompetensen* vilket innebär lärarens förmåga att skapa en bra balans mellan närhet och distans till eleverna (Aspelin, 2018). Det är enligt respondenterna också betydelsefullt att eleven känner sig trygg och sedd vilket kan jämföras med den *socioemotionella kompetensen* som förklaras som förmågan att framkalla positiva känslor hos eleven (Aspelin, 2018).

En respondent i enkäten menar att det specialpedagogiska och inkluderande perspektivet bör användas som ett arbetssätt som appliceras på hela enheten, detta för att utveckla personalens relationskompetens. Ett sådant perspektiv på skoltillvaron leder till ett fokus på möjligheter och lösningar. Kopplat till litteraturen stämmer detta väl överens med Timperleys (2013) tankar kring ett ledarskap som präglas av kommunikation, tydlighet och interaktion med personalen för att skapa lärande skolmiljöer. För att skolenheten ska präglas av en tillit och nyfikenhet som leder till utveckling är språk och kommunikation ett viktigt redskap eftersom människan är en relationell varelse, utan att kunna kommunicera bildas vare sig mening eller betydelse (Augustinsson et al., 2018).

6.1.2. KASAM

Respondenter i enkäten resonerar kring behovet av att eleven vet varför man är i skolan och att eleven känner sig trygg i skolan. När eleven också känner att hen hör till och inte befinner sig utanför en kontext vill och orkar eleven gå till skolan. Likaså är det viktigt

att eleven känner sig delaktig i sin egen utveckling. Resultatet i enkäten visar samma mönster, eleven måste ha en förståelse för varför man är i skolan men också känna sammanhang, förståelse och delaktighet. Utifrån teorierna kring KASAM stämmer resultatet av empirin överens med behovet av att *känna ett sammanhang*, att förstå och begripa den kontext man befinner sig i (Antonovsky, 2005). När *begriplighet* och *hanterbarhet* samt *meningsfullhet* existerar leder detta till att individen får de verktyg som behövs för att ta sig an svårigheter istället för att undvika dem och hellre se dem som utmaningar, enligt samme författare.

I intervjun framkommer det att den tillgängliga lärmiljön är mycket viktig för en god skolnärvaro och att det är vanligt att elever som befinner sig i en problematisk skolfrånvaro har neuropsykiatriska svårigheter. Mot denna bakgrund är det extra viktigt att all personal har en grundkunskap om neuropsykiatriska funktionshinder och att denna kompetensutveckling implementeras i alla sammanhang som eleven befinner sig i under skoldagen. Några respondenter i enkäten instämmer och lyfter vikten av att eleven ska känna trygghet inte bara under lektioner utan under all skoltid – även den tid som inte är uppstrukturerad. Detta kan sättas i relation till Antonovskys (2005) tankar kring att varje unik individ har olika förutsättningar att hantera press och stress och när eleven befinner sig i en miljö som präglas av *begriplighet*, *hanterbarhet* och *meningsfullhet* leder det till att utmaningar, problem och svårigheter löses och övervinns. Vidare bryter Ekstrand (2015) ned dessa tankar och menar att när eleven är delaktig och engagerad i sin egen utveckling samt utsätts för mål som är tydligt kommunicerade och möjliga att uppnå får detta som konsekvens en ökad *motivation* att komma till skolan.

Resultatet av enkäten visar att när eleven befinner sig i en kontext som präglas av trygghet och studiero samt ledning och stimulans leder detta till en högre skolnärvaro. Framförallt nämns studiero som en viktig framgångsfaktor för närvaro men även att lärmiljön måste göras både pedagogiskt och fysiskt tillgänglig och det är varje lärares ansvar att sträva efter den ledning och stimulans som behövs i respektive klassrum och grupp. I litteraturen finner man stöd för detta enligt Ekstrand (2015) som menar att ett sådant klassrum som tidigare beskrivits bidrar till att eleverna förstår sambandet mellan skolnärvaro och deras framtida utsikter när det gäller utbildning och jobb, närvaron främjas. Samma författare menar också att när lärarna och skolan tar tillvara elevernas engagemang leder det till att skolarbetet får en annan mening och mål och känslan av sammanhang - KASAM - nås.

Eleven behöver förstå meningen med undervisningen för att vilja komma till skolan (Reid, 2008). Varje skolenhet bör enligt Antonovsky (2005) sträva efter att gemensamt arbeta mot samma mål och att alla elever får uppleva att de kan lyckas och att de utvecklas.

6.1.3 Systemteori

Enligt resultatet i både intervju och enkät är det viktigt att ha väl fungerande rutiner för att tidigt uppmärksamma frånvaro och reagera på densamma för att nå en god skolnärvaro. Olika typer av lösningar nämns; hälsogrupp, trygghets- och trivselgrupp och trivselenkäter för att nämna några. Ju tidigare en frånvaro upptäcks desto större möjlighet finns att få den att vända till en närvaro istället. Detta kräver dock ett systematiskt arbete på skolan kring närvaro och där samtliga professioner är involverade, med elevhälsan i spetsen. De skolor som arbetar framgångsrikt med att främja skolnärvaron agerar enligt detta sätt korrekt enligt kommunens samordnare för problematisk skolfrånvaro. Resultatet kan förstås i relation till Öquists (2011) tankar kring att allt som händer i en organisation eller system rör sig i ett kretslopp och att det måste belysas utifrån mönster och sammanhang kan det användas som en hjälp för att utarbeta de tidiga rutiner som krävs för att upptäcka frånvaro i tid.

Respondenterna i både enkät och intervju anser också att rutinerna kring det närvarofrämjande arbetet bör utgå från elevhälsan och specialpedagogen. Då elevhälsan består av olika professioner och detta i kombination med ett strukturerat och målmedvetet samarbete bidrar det till en utveckling av den allmänna hållningen på skolan. Detta kännetecknar ett närvarofrämjande arbete enligt samordnaren. Vidare visar resultatet i enkäten att kompetenshöjande insatser behövs för all personal, det är inte tillräckligt att specialpedagog och elevhälsan är insatta i de främjande insatserna som är på agendan – om ett sådant arbete ska fungera på en enhet måste all personal vara med på tåget. Specialpedagog och elevhälsa måste ha den legitimitet som krävs för att leda denna utveckling och få med sig all personal på skolenheten. När olika professioner samarbetar bidrar detta till en uppslutning bland personalen för att skapa trygghet på alla platser och i olika situationer och därmed skapa förutsättningar för en god skolnärvaro. Systemteorin kan användas för att skapa förståelse för de processer som sker i de olika delarna av organisationen genom att fokusera på både *delar och helhet* (Gjems, 1997). Utifrån olika beslut som fattas och rutiner som skapas kan man i andra delar av organisationen sedan

dra nytta av desamma, alla delar i en organisation påverkas direkt eller indirekt av exempelvis samverkan mellan professioner och kompetensutveckling hos personalen.

Både kommunens samordnare för problematisk frånvaro samt respondenter i enkäten efterlyser ett kommunövergripande samarbete kring förbättring av det närvarofrämjande arbetet. För närvarande är ett arbete påbörjat med att utveckla en gemensam plattform för utbyte av kunskap, erfarenheter och idéer men annars finns ingen kommunal samverkan kring dessa frågor. Respondenterna har önskemål kring en sådan handlingsplan med tydliga riktlinjer för närvarofrämjande arbete men även exempelvis förebyggande handledning och kännedom om vad som kännetecknar skolor med hög skolnärvaro. Då det enligt Öquist (2011) definition av systemteori finns olika *nivåer* i en organisation är en medvetenhet om detta faktum betydelsefullt för att förstå hur all personal arbetar och agerar inom systemet. När en ledningsgrupp agerar och kommunicerar utifrån ett ställningstagande kan detta påverka organisationens olika delar på ett starkt sätt (Öquist, 2011).

6.2 Förebygga skolfrånvaro

6.2.1 Relationell pedagogik och lärarens relationskompetens

En aspekt som tas upp av både samordnaren och respondenterna i enkäten är att om en elev har svårt att ta sig till skolan är det mycket viktigt att det finns någon i skolan som ser eleven och som eleven kan vända sig till för att få hjälp och stöd. En tillitsperson helt enkelt. Detta resultat kan kopplas till Aspelin (2018) rön kring *lärarens socioemotionella kompetens* som innebär att läraren både är lyhörd inför elevens olika känslouttryck och även har en förmåga att framkalla positiva känslor hos eleven det allra viktigaste för att skapa tillit hos aktuell elev. *Lärarens relationskompetens* består av två ytterligare delar som även de kan användas som framgångsfaktorer i det förebyggande arbetet, nämligen *den kommunikativa kompetensen* samt *differentieringskompetensen* som innebär att en balans mellan närhet och distans i relationen till eleverna hålls (Aspelin, 2018).

Kamratrelationer är viktigt men att en väl fungerande relation till mentorn eller annan trygg vuxen är viktigare menar samordnaren. Detta instämmer samtliga respondenter i men tillägger att den sociala tillhörigheten, att ha kompisar, också spelar roll för närvaron. I litteraturen finner man stöd för detta då Ekstrand (2015) och Havik et al. (2015) anser

att trygghet och engagemang i klassrummet och ett socialt fungerande samspel eleverna emellan är viktiga faktorer och bygger på förtroendefulla relationer med vuxna på skolan som har förmågan att skapa detta.

Att upptäcka en begynnande skolfrånvaro i tid är av största vikt, när man kan se att ett mönster börjar följas eller att frånvaron är procentuellt hög är det hög tid att uppmärksamma och analysera densamma enligt både kommunens samordnare av problematisk skolfrånvaro och respondenterna i enkäten. Respondenterna anser att det är viktigt att ta en direkt kontakt med vårdnadshavare när en elev uteblir från en lektion. När hem och skola samarbetar blir det enklare att tillsammans hitta vägar för ökad närvaro i skolan, dessutom underlättar det om denna kontakt hålls tydlig och kontinuerlig samt präglas av lyssnande enligt resultat i enkät och intervju. När vi samarbetar tillsammans får vi nya idéer och perspektiv enligt Ahrenfeldt (2001) och den bästa informationen och dialogen får vi i möten mellan människor, i den mellanmännsliga relationen.

6.2.2 KASAM

I intervjun framkommer det att varje lärare måste sträva efter den ledning och stimulans som behövs för att medvetandegöra skolans kompensatoriska uppdrag i undervisningssituationen för att nå samtliga individer i en grupp. Samordnaren menar att när en differentierad undervisning används bidrar det till det förebyggande arbetet då så många elever som möjligt fångas upp. Utifrån KASAM som teori kan detta tolkas som ett behov av begriplighet där eleven förstår kontexten den befinner sig i samt kan strukturera och ordna densamma så den blir förståelig (Antonovsky, 2005). Det handlar också om hanterbarhet och att eleven vet hur den ska möta och agera på de krav som ställs enligt samme författare. När eleven finner meningsfullhet och uppfattar verkligheten och sin egen del som just meningsfull bidrar detta till en motivation och ett engagemang (Antonovsky, 2005).

Samordnaren menar att det ibland behövs en synvända, från ett kategoriskt perspektiv till ett relationellt sådant. Lyft fokus bort från individen och mot gruppen och organisationen istället. Samordnaren anser att förändringar måste göras i den pedagogiska, sociala och fysiska miljön för att nå en tillgänglighet som gäller för alla. Hon understryker att det som är nödvändigt för en del barn faktiskt är bra för alla barn. Resultatet stöds i litteraturen då Partanen (2012) menar att det kan förverkligas i det frånvaroförebyggande arbetet med hjälp av positivt hållna samtal med en framåtsyftande anda (Partanen, 2012). Dessa

samtal kan föras mellan specialpedagog, elev och vårdnadshavare och har som syfte att skapa en delaktighet och ett sammanhang, sådana samtal är enligt Partanen (2012) en framgångsfaktor. Denna typ av samtal leder ofta till att elevens situation leder till det bättre då det sätter igång processer hos alla deltagare, från eleven till vårdnadshavaren till personalen på skolenheten (Partanen, 2012).

6.2.3 Systemteori

Det är som tidigare skrivits angeläget att upptäcka en frånvaro i tid. När en skolfrånvaro är ett faktum och har uppmärksammats på skolenheten berättar kommunens samordnare för problematisk frånvaro att hon sett positiva resultat på de skolor där elevhälsoteamen har regelbundna och täta uppföljningar och avstämningar kring närvaron. Just elevhälsoteamet med sina olika professioner är en viktig aktör i det frånvaroförebyggande arbetet på skolorna. Hon menar även att specialpedagogen är en expert i ämnet samt besitter en stor kunskap kring hur lärmiljön görs tillgänglig och har redskap till lärarna som i sin tur arbetar med den ledning och stimulans som behövs för att förebygga skolfrånvaro. Respondenterna i enkäten menar även de att elevhälsoteamet har den samlade kompetens som krävs för att utforma rutiner och riktlinjer för ett framgångsrikt förebyggande av skolfrånvaron. Utifrån ett *systemteoretiskt perspektiv* beskrivs en sådan process i termer som *kommunikation* och mellanmänsklig *relation*, inte som mekanisk och omänsklig (Öquist, 2011). Gjems (1997) förtydligar detta och menar att alla människor i en organisation måste studeras i förhållande till varandra och inte enskilt. Alla är beroende av varandras olika kompetenser och står i *relation* till varandra enligt samme författare. Dessa personer tillsammans och var för sig bildar ett system, en skolenhet.

Resultaten från både intervju och enkät visar att det inte är bara elevhälsan med dess olika professioner som mår väl av ett strukturerat och målmedvetet samarbete, det gäller lika mycket mellan elevhälsoteamet och övrig personal på skolan. Detta gäller även utanför skolan då det ibland krävs ett större perspektiv och ett samarbete och en samsyn med externa aktörer. Detta stöds i litteraturen av Gjems (1997) som menar att när fokus finns på både *delar och helhet* kan en förståelse skapas för hur de processer som är igång på en enhet påverkar och påverkas av andra processer som är igång samtidigt inom samma organisation. Detta kan appliceras på begreppet samsyn som återkommer på flera ställen hos respondenterna i enkäten och där de då menar att en samsyn hos all personal på

skolenheten är av största vikt när det gäller elever i en problematisk skolfrånvaro. Det handlar då om att all berörd personal har en vetskap och kännedom om de aktuella överenskommelserna som gäller kring den berörda eleven, denna samsyn gäller även vid den viktiga kontakten mellan skola och vårdnadshavare – alla arbetar tillsammans för att förebygga skolfrånvaron.

6.3 Sammanfattning

Sammanfattningen av resultatet baserade på frågeställningarna kring hur man på en skolenhet kan arbeta närvarofrämjande samt frånvaroförebyggande kan summeras i följande punkter:

- Medvetenhet om och utbildning i relationskompetens för lärare.
- Utbildning i NPF för alla.
- Kollegial samverkan för att närma sig en samsyn kring trygghet, tillgängliga lärmiljöer och en undervisning som bygger på ett sammanhang och en tydlighet - KASAM.
- Rutiner för hanterandet av frånvaro, både i det direkta/akuta skedet och för hur man registrerar, identifierar och går vidare.
- Elevhälsans och specialpedagogens strukturerade och kontinuerliga arbete kring att systematiskt arbeta med främjande av skolnärvaro och förebyggande av skolfrånvaro.
- Elevhälsans och specialpedagogens systematiska arbete med kartläggningar och handledning i riktning mot att skapa tillgänglighet i lärmiljöns alla aspekter och under hela skoldagen.

7. Diskussion

I följande kapitel diskuterar vi vår studie i förhållande till litteratur och forskning, samt sätter in den i ett större sammanhang. Vi resonerar också kring specialpedagogiska implikationer och tänkbar vidare forskning.

7.1 Metoddiskussion

Vår studie är kvalitativ, vilket innebär att helheten är viktigare än delarna och dess huvudsakliga fokus ligger på att tolka, förstå och karaktärisera (Stukát, 2011). Vi valde att använda oss av intervju och enkäter som ett komplement, för att både fånga upp djupet hos samordnaren som på heltid arbetar enbart med skolfrånvaroproblematik i olika sammanhang och har överblick över många skolors arbete, och bredden hos specialpedagogerna i kommunen som representerar ett antal skolors arbete med att främja närvaro och förebygga problematisk skolfrånvaro. Genom att välja som respondenter specialpedagogerna, som ofta är de som arbetar nära eleverna och som kartlägger och utreder och förhoppningsvis har överblick över faktorer som påverkar elevers närvaro, fick vi många röster som kunde både bekräfta och ifrågasätta varandra, vilket gav en bredd i studien. De kvalitativa delarna öppnade upp för deras egna tankar och formuleringar och nyanserade bilderna de gav om framgångsfaktorer i främjande och förebyggande arbete i frånvarofrågan. Antalet specialpedagoger som deltog i studien genom att besvara enkäten var 20 och vår intervju omfattade en respondent. Att intervjua fler personer hade kunnat ge en vidare förståelse och likaså det hade varit bra om fler hade besvarat vår enkät. Vi vet dock inte hur stort bortfallet var eftersom det inte finns något register över kommunens specialpedagoger, utan vi fick sätta vår lit till att rektorerna för de 26 grundskolorna i kommunen skulle vidarebefordra våra enkäter. Vår valda metod fungerade relativt bra för syftet, även om en del enkätfrågor hade utformats annorlunda om vi skulle genomfört studien igen. Det rör främst de frågor där vi frågat om främjande och förebyggande arbete i samma fråga och alltså inte kunnat utläsa av svaret specifikt vad som rör det främjande och vad som rör det förebyggande arbetet, även om svaren ändå givit oss en fingervisning om vad specialpedagogerna anser är verkningsfullt i det stora hela. Likaså kom en del frågor att sakna relevans för studien efterhand som vi avgränsade den. Att det blivit så här beror på att vi under arbetets gång redigerat något i våra frågeställningar och utifrån den abduktiva ansatsen låtit resultat och teori växelverka

och på så vis flexibelt kunnat modifiera vår teoretiska grund när nya synvinklar öppnats i arbetet med det empiriska materialet.

Våra valda teoretiska utgångspunkter visade sig fungera väl som analysinstrument. Den relationella pedagogiken och lärarens relationskompetens är relevanta i vår studie eftersom tidigare forskning visat att både förtroendefulla relationer med vuxna, lärares ledarskap och förmåga att skapa såväl trygghet som engagemang i klassrummet och ett socialt fungerande samspel mellan elever är viktiga faktorer med stor påverkan för skolnärvaron (Ekstrand, 2015; Havik et al., 2015). KASAM blir relevant som teori då känslan av att befinna sig i ett sammanhang och en kontext som är meningsfull, begriplig och hanterbar är en framgångsfaktor i både ett främjande och förebyggande arbete (Antonovsky, 2005). Till sist blir systemteorin relevant därför att det närvarofrämjande och frånvaroförebyggande arbetet sker i många olika delar och nivåer i flera olika system som påverkar varandra.

Studier kan påverkas av författarnas egen förförståelse och så kan ha skett även här. Våra tidigare erfarenheter och egna uppfattningar kan ha inverkat på våra val av hur vi lagt upp och genomfört studien.

Resultatet av vår undersökning gör inte anspråk på att vara generaliserbart eftersom urvalet av respondenter dels är för litet och dels är gjort enligt bekvämlighetsprincipen och därmed inte kan sägas representera en större grupp.

7.2 Resultatdiskussion

De slutsatser som vi drar utifrån vår studie visar tydligt på komplexiteten i det närvarofrämjande och frånvaroförebyggande arbetet och att detta måste bedrivas på flera nivåer och utifrån flera aspekter. Några av dem diskuteras här.

7.2.1 Närvarofrämjande arbete

Resultatet i empirin är samstämmigt när det handlar om att relationer är viktigt; det handlar om relationer mellan elev och lärare, mellan elever och mellan skola och vårdnadshavare. Vidare visar resultatet att när eleverna känner sig sedda och accepterade för den de är känner eleverna sig trygga och en elev som blir sedd och respekterad har en högre skolnärvaro och detta bekräftas även av forskning (Strand, 2013; Ekstrand, 2015; Gren Landell, 2018).

Resultaten visar också att en god relation mellan skola och vårdnadshavare är betydelsefull för att främja en god skolnärvaro på individnivå. När en sådan kontakt är tydlig, engagerad och varm, borgar det för ett bra resultat. Kopplat till litteraturen menar Mc Connell och Kubina (2014) att skolnärvaron ökar om det redan på ett tidigt stadium skapas ytor för möten mellan lärare och vårdnadshavare.

Vidare visar resultatet att eleven mår bra av att förstå sammanhanget den befinner sig i, KASAM, samt mötas av en lärmiljö som är tillgänglig. En elev som befinner sig i ett tryggt sammanhang där det är lugn och studiero har större möjligheter att ha en högre skolnärvaro. Även här ställs höga krav på läraren som utöver tidigare nämnd relationskompetens också ska skapa struktur, förutsägbarhet och ett positivt socialt klimat samt motverka mobbing. (Hylander & Guvå, 2017; Gren Landell, 2018; Havik et al., 2015).

Rutiner, samsyn och samarbete mellan professioner och organisationsnivåer kan sammanfatta respondenternas och litteraturens tankar kring det främjande och förebyggande arbetet på skolenheterna. Elevhälsoteamets och specialpedagogens roll i det främjande arbetet nämns frekvent i resultatet och då främst i samband med tillgängliga lärmiljöer, ledning och stimulans samt samsyn hos all personal vilket kan speglas i den forskning som Strand (2013) och Finning et al. (2018) för fram. Vidare framkommer i resultatet önskemål kring ett kommunövergripande samarbete kring förbättring av det närvarofrämjande arbetet, innehållande de tydliga riktlinjer för ett framgångsrikt sådant arbete som enligt forskningen behövs (Kearney & Graczyk, 2014).

Resultatet visar att deltagarna anser att goda och förtroendefulla relationer är viktiga för att främja närvaro. Studiens teoretiska perspektiv fördjupar förståelsen av detta då behovet av en bra relation mellan lärare och elev tydliggörs. En fungerande relation kan säkerställa att motivation och förståelse finns för att eleven ska lära sig på ett optimalt sätt (Carlsson Kendall, 2015). Det är vidare viktigt att eleverna upplever tillvaron som begriplig, hanterbar och meningsfull för att då lättare ta sig an utmaningar de ställs inför (Antonovsky, 2005). Ur ett systemteoretiskt perspektiv handlar det om att skapa en förståelse för hur de olika delarna i en organisation påverkar varandra, direkt och indirekt, både inom systemet och med omgivningen (Gjems, 1997).

Sammanfattningsvis blir det uppenbart att det skolnärvarofrämjande arbetet bör präglas av ett systematiskt utvecklingsarbete initierat och strukturerat av elevhälsoteamet. I detta

arbete måste relationskompetens, tillgängliga lärmiljöer samt ledning och stimulans finnas med, allt för att eleven ska känna sig trygg och förstå kontexten den befinner sig i – oberoende av om det är en strukturerad eller ostrukturerad del av skoldagen.

7.2.2 Frånvaroförebyggande arbete

Resultatet visar tydligt att vikten av goda och starka relationer är av största betydelse, framförallt när det handlar om att vända en problematisk skolfrånvaro till en god skolnärvaro istället. En lärare som arbetat hårt för att upprätta relationer med sina elever måste också bibehålla och fördjupa desamma, läraren måste visa lyhördhet och nyfikenhet för att sedan kunna använda denna stabila relation i arbetet med att förebygga en skolfrånvaro (Willingham, 2018; Lilja, 2013; Strand & Cedersund, 2013; Gren Landell, 2018).

För att förebygga skolfrånvaron visar resultatet att erfarenheterna kring detta är att eleven måste veta varför den är i skolan och att eleven känner sig trygg i skolan. När en samhörighet finns och eleven inte känner sig utanför bidrar det till en känsla av att vilja och orka komma till skolan. Det är också viktigt att eleven känner sig delaktig i sin egen utveckling samt att läraren besitter en grundkunskap om neuropsykiatriska svårigheter (Ekstrand, 2015; Augustinsson & Brynolf, 2015; Ahrenfeldt, 2001).

Välfungerande rutiner som möjliggör ett tidigt upptäckande av antingen ett mönster eller en hög procentuell skolfrånvaro är en framgångsrik faktor enligt resultat och litteratur (Strand, 2013; Finning et al., 2018; SOU 2016:94) och detta framkommer även i vårt resultat. All personal på skolenheten behöver sedan när kartläggningen av frånvaron är gjord ha kännedom och vetskap om de åtgärder som gäller för aktuell elev. En samsyn och samverkan professioner emellan på organisations- och gruppnivå är av största vikt för att det förebyggande arbetet ska bli resultatrikt, både enligt vår studie och tidigare forskning (Strand; 2013; Finning et al., 2018).

Utifrån studiens teoretiska perspektiv passar begreppet relationsprofessionalitet väl in, den relation läraren byggt upp med elev och vårdnadshavare ska vara så stabil att läraren kan agera när oväntade händelser äger rum (Aspelin, 2018). Likaså är KASAM och arbetet med att få varje individ att känna delaktighet och sammanhang (Partanen, 2012) en framgångsrik faktor i det frånvaroförebyggande arbetet. En organisation består av olika kompetenser och alla är beroende av varandra samt står i någon form av relation till

varandra och till systemet, en kännedom om detta skapar en större förståelse för orsak och verkan (Öquist, 2011; Gjems, 1997).

Sammanfattningsvis är det även här uppenbart att välfungerande rutiner och en tydlig struktur finns på skolan när det gäller det förebyggande arbetet. Återigen är elevhälsoteamet och specialpedagogen viktiga och drivande aktörer. Likaså är det betydelsefullt att all personal på en skolenhet har eller får en grundläggande kunskap om neuropsykiatriska svårigheter liksom att alla samverkar kollegialt för att närma sig en samsyn kring trygghet och tillgängliga lärmiljöer. För att det arbetet ska bära frukt behöver alla delar i systemet samverka i det relations- och kommunikationsbaserade kretslopp som systemteorin beskriver för att skapa en tillgänglig skola där eleven i alla situationer upplever KASAM och upplever sig trygg, sedd och bekräftad i trygga relationer med relationskompetenta lärare.

7.3 Förslag på framtida forskning

Det finns en tydlighet i resultatet kring att trygghet är en viktig parameter i arbetet med att främja närvaro och förebygga frånvaro. Ett förslag på framtida forskning blir mot bakgrund av detta att undersöka hur elever och lärare uppfattar och definierar ordet trygghet och vad som utmärker de miljöer och situationer i skolan som upplevs som trygga respektive otrygga samt om hur trygghet kan skapas på skolor.

Samsyn är ett annat frekvent återkommande ord i intervju och enkäter och det handlar om att respondenterna anser att det är viktigt att all inblandad personal samverkar kring exempelvis bemötande, tillgängliggörande av lärmiljöer, anpassningar utifrån neuropsykiatriska svårigheter. Även här kan vi se ett uppslag till framtida forskning, nämligen hur ett närmande mot en sådan samsyn kan se ut.

När vi betraktar vår studie tycker vi att några röster saknas, nämligen elevernas, deras vårdnadshavares och lärares. Det optimala om man vill veta mer om att främja närvaro och förebygga frånvaro hade förmodligen varit att börja i andra änden - det vill säga ute i klassrummen för att genom observationer, samtal med elever, vårdnadshavare, klasslärare och kanske genom att studera kollegialt lärande på ett fåtal skolor kunna se och finna tendenser som sedan kunde användas i arbetet uppåt toppen med först specialpedagoger och till sist centrala barn- och elevstödsenheten. I en sådan

undersökning hade alla dessa gruppers uppfattningar om hur närvaro främjas och frånvaro stävjas kunnat fogas samman och här ser vi ett intressant förslag till framtida forskning.

7.4 Slutord och specialpedagogiska implikationer

Vår undersökning visar att främjandet av närvaro och förebyggandet av frånvaro är ett komplext arbete som måste bedrivas på flera fronter. Vårt resultat bekräftar det som forskning och litteratur säger om att det är viktigt med rutiner kring hanteringen av frånvaro, att lärmiljöer bör vara tillgängliga och anpassade utifrån elevernas behov, att det är viktigt med ett tryggt skolklimat där eleverna känner sig delaktiga, att förtroendefulla relationer, främst med vuxna på skolan, är en framgångsfaktor och att en fungerande skolorganisation med ett kollegialt samarbete mellan professioner och en elevhälsa med mandat att leda arbetet är en förutsättning. Vidare visar vår analys att lärarens relationskompetens kan vara en bidragande orsak till att de goda och betydelsefulla relationerna upprättas och vidmakthålls och att medvetenhet om och utbildning i relationskompetens kan vara en väg framåt. Även KASAM, känslan av sammanhang, kan underlätta för elever att möta och hantera motgångar på ett konstruktivt sätt och detta kan kopplas till upplevelsen av att gå på en trygg och tillgänglig skola där undervisningen är överblickbar och går att förstå till syfte och upplägg och där eleven själv upplever sig höra till. Slutligen kan organisationen och utförandet av allt detta kopplas till systemteorin, där varje del i systemet genom aktion, kommunikation och relation påverkar andra delar av systemet i ett kretslopp, där varje aktör således blir viktig.

De specialpedagogiska implikationerna för vår studie grundar sig i specialpedagogens möjlighet att bidra till arbetet med att främja närvaro och förebygga frånvaro utifrån alla de ovan beskrivna aspekterna. Via sin roll i elevhälsoteamet kommer specialpedagogen att delta i det systematiska och organisatoriska arbetet med att främja närvaro och förebygga frånvaro och genom sitt uppdrag när en elev med problematisk skolfrånvaro eller på väg in i en sådan identifieras och fångas upp kommer specialpedagogen att arbeta med relationer som redskap. Förhoppningsvis har relationsbygget redan varit igång ett tag, men en del av specialpedagogens insats i ett frånvaroärende kan komma att handla om att upprätthålla och stärka goda relationer mellan elev, vårdnadshavare, lärare och andra eventuella aktörer. Detta att ha insikt om betydelsen av lagarbete och samverkan med andra yrkesgrupper samt självkänedom och empatisk förmåga är ett par av de kompetenser som specialpedagogen besitter enligt examensordningen (SFS:1993:800).

I arbetet med att kartlägga lärmiljöer och undanröja hinder av olika slag kan specialpedagogen försöka identifiera och åtgärda de faktorer som visar sig vara orsaken till skolfrånvaron. Att kritiskt och självständigt identifiera och analysera samt att göra pedagogiska utredningar för att kunna medverka i arbetet med att undanröja hinder i lärmiljön hör till de saker som examensordningen för specialpedagogexamen (SFS:1993:800) framhåller som specialpedagogens kompetensområde. Klasslärare, mentor och/eller undervisande lärare har förhoppningsvis redan arbetat med extra anpassningar av varierande slag för att finna det som passar aktuell elev; även detta en del av ovan nämnda undanröjande av hinder i lärmiljön som specialpedagogen förväntas ta aktiv del i. Dessutom har specialpedagogen enligt examensordningen (SFS:1993:800) kunskap om neuropsykiatriska funktionsvariationer, vilket enligt både forskning och vårt resultat visat sig utgöra en riskfaktor för problematisk frånvaro. Utifrån detta går det lätt att dra slutsatsen att specialpedagogen är en självklar och viktig kugge i det maskineri som kan samverka för att främja närvaro och förebygga frånvaro i skolan.

Referenser

- Ahrenfeldt, B. (2001). *Förändring som tillstånd*. Lund: Studentlitteratur.
- Antonovsky, A. (2005). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och kultur.
- Aspelin, J. (2013). Vad är relationell pedagogik? I: J. Aspelin (red), *Relationell specialpedagogik: i teori och praktik* (s. 13-25). Kristianstad: Kristianstad University Press.
- Aspelin, J. (2018). *Lärares relationskompetens. Vad är det? Hur kan den utvecklas?* Stockholm: Liber.
- Augustinsson, S. & Brynolf, M. (2015). *Rektors ledarskap: komplexitet och förändring*. Lund: Studentlitteratur.
- Augustinsson, S., Ericsson, U. & Rakar, F. (2018). *Organisation ur nya och gamla perspektiv – Ett kollage om livet i organisationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Borg, A. & Carlsson Kendall, G. (2018). *Utanförskap i skolan. Förebygg och åtgärda med Nytorpsmodellen*. Lund: Studentlitteratur.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber.
- Carlsson Kendall, G. (2015). *Elever med neuropsykiatriska svårigheter. Vad gör vi och varför?* Lund: Studentlitteratur.
- Chu, B. C., Guarino, D., Mele, C. O'Connell, J. & Coto, P. (2018). (2018). *Developing an Online Early Detection System for School Attendance Problems: Results From a Research-Community Partnership*, 26(1), 35-45. DOI: 10.1016/j.cbpra.2018.09.001
- Ekstrand, B. (2015). What it takes to keep children in school: a research review. *Educational Review*, 67(4), 459-482. DOI: 10.1080/00131911.2015.1008406.
- Finning, K., Harvey, K., Moore, D., Ford, T., Davis, B. & Waite, P. (2018.) Secondary school education practitioners' experiences of school attendance problems and interventions to address them: a qualitative study. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 23(2), 213-225. DOI: 10.1080/13632752.2019.1647684
- Gjems, L. (1997). *Handledning i professionsgrupper: ett systemteoretiskt perspektiv på handledning*. Lund: Studentlitteratur.

Gladh, M. & Sjödin, K. (2013). *Tillbaka till skolan: metodhandbok i arbetet med hemmasittande barn och unga*. Stockholm: Gothia utbildning.

Gren-Landell, M. (2018). *Främja närvaro: att förebygga frånvaro i skolan*. Stockholm: Natur & Kultur.

Gren-Landell, M., Ekerfelt Allvin, C., Bradley, M., Andersson, M. & Andersson, G. (2015). Teachers' view on risk factors for problematic school absenteeism in Swedish primary school students. *Educational Psychology in Practice*, 31(4), 412-423. DOI: 10.1080/02667363.2015.1086726

Gubbels, J., van der Put, C. & Assink, M. (2019). Risk Factors for School Absenteeism and Dropout: A Meta-Analytic Review. *Journal of youth and adolescence*. 48(9), 1637-1667. DOI: 10.1007/s10964-019-01072-5

Hattie, J. & Yates, G. (2014). *Hur vi lär. Synligt lärande och vetenskapen om våra läroprocesser*. Stockholm: Natur och kultur.

Havik, T., Bru, E. & Ertesvåg, S. K. (2015). School factors associated with school refusal- and truancy-related reasons for school non-attendance. *Social Psychology of Education*, 18(2), 221-240. DOI: 10.1007/s112118-015-9293-y

Heyne, D., Gentle-Genitty, C., Gren Landell, M., Melvin, G., Gallé-Tessonneau, M., Gärtner Askeland, K., González, C., Havik, T., Magne Ingul, J., Bach Johnsen, D., Keppens, G., Knollmann, M., Lyon, A R., Maeda, N., Reissner, V., Sauter, F., Silverman, WK., Thastum, M., Tonge, BJ., Kearney, CA. (2019). Improving school attendance by enhancing communication among stakeholders: Establishment of the International Network for School Attendance (INSA), *European child & adolescent psychiatry* 29(7), 1023-1030. DOI: 10.1080/02673843.2018.1503085

Hylander, I. & Guvå, G. (2017). *Elevhälsa som främjar lärande: om professionellt samarbete i retorik och praktik*. Lund: Studentlitteratur.

Jarl, M. & Pierre, J. (2018). *Skolan som politisk organisation*. Malmö: Gleerups.

Kearney, C. A. (2008). School absenteeism and school refusal behavior in youth: A contemporary review. *Clinical Psychology Review* 28(3), 451-471. DOI: 10.1016/j.cpr.2007.07.012

- Kearney, C. A. & Graczyk, P. (2014). A response to intervention model to promote school attendance and decrease school absenteeism. *Child and Youth Care Forum*, 43:1–25 DOI: 10.1007/s10566-013-9222-1
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lilja, A. (2013). *Förtroendefulla relationer mellan lärare och elev*. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Lundin, E. (2014). *Att ha någon som bryr sig: en studie av framgångsfaktorer i arbetet för en ökad skolnärvaro*. Norrköping: Vård- och omsorgskontoret, Norrköpings kommun.
- Mc Connell, B. M. & Kubina Jr, R. M. (2014). Connecting with families to improve students' school attendance: A review of the literature. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 58(4), 249-256. DOI: 10.1080/1045988X.2013.821649
- Nind, M & Seale, J. (2009). Concepts of access for people with learning difficulties: towards a shared understanding, *Disability & Society*, 24 (3), 273-287. DOI: 10.1080/09687590902789446
- Partanen, P. (2012). *Att utveckla elevhälsa*. Östersund: Skolutvecklarna Sverige.
- Ramberg, J., Brolin Låftman, S., Fransson, E. & Modin, B. (2018). School effectiveness and truancy : a multilevel study of upper secondary schools in Stockholm. *International Journal of Adolescence and Youth*, 24(2), 185-198). DOI: 10.1080/02673843.2018.1503085
- Reid, K. (2008). Managing school attendance: The professional perspective. *Teacher Development*, 11(1), 21-43. DOI: 10.1080/13664530701194652
- Repstad, P. & Nilsson, B. (2007). *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. 4 upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Scherp, H-Å. (2013). *Lärandebaserad skolutveckling. Lärglädjens förutsättningar, förverkligande och resultat*. Lund: Studentlitteratur.
- SFS 1993:800. *Examensordning Specialpedagogexamen*.
- SFS 2010:800. *Skollagen*.

Skogman, E. (2012). *Tillgänglighet för alla i skolan. En kartläggning av den fysiska, sociala och pedagogiska miljön i förskolor och skolor i SPSM:s mellersta region.* Västerås: Mälardalens Högskola.

Skolinspektionen (2010). *Framgång i undervisningen. En sammanställning av forskningsresultat som stöd för granskning på vetenskaplig grund i skolan.* Hämtad 2021-03-19 från: [framgang-i-undervisningen-sammanfattning-forskningsoversikten.pdf](https://www.skolinspektionen.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/tkg/2016/langvarig-franvaro/omfattande-ogiltig-franvaro-kvantitativ-rapport.pdf) (skolinspektionen.se)

Skolinspektionen (2016). *Omfattande frånvaro. En granskning av skolors arbete med omfattande frånvaro.* Hämtad 2021-03-10 från: <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/tkg/2016/langvarig-franvaro/omfattande-ogiltig-franvaro-kvantitativ-rapport.pdf>

Skolinspektionen (2016b). *Omfattande ogiltig frånvaro i Sveriges grundskolor.* Hämtad 2021-03-20 från [Omfattande frånvaro](https://www.skolinspektionen.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/tkg/2016/langvarig-franvaro/omfattande-ogiltig-franvaro-kvantitativ-rapport.pdf) (skolinspektionen.se)

Skolverket (2010). *Skolfrånvaro och vägen tillbaka Långvarig ogiltig frånvaro i grundskolan ur elevens, skolans och förvaltningens perspektiv.* Stockholm: Skolverket. Hämtad 2021-03-10 från: [pdf2356.pdf](https://www.skolverket.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/tkg/2016/langvarig-franvaro/omfattande-ogiltig-franvaro-kvantitativ-rapport.pdf) (skolverket.se)

Skolverket. (2018). *Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet, LGR 11.* Stockholm: Skolverket.

SOU 2016:94. *Att vända frånvaro till närvaro - en utredning om problematisk elevfrånvaro. Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera: betänkande.* Stockholm: Wolters Kluwer.

Statistiska centralbyrån (2016). *Frågor och svar om frågekonstruktion i enkät- och intervjuundersökningar.* SCB-tryck. https://www.scb.se/contentassets/c6dd18d66ab240e89d674ce728e4145f/ov99992016a01_br_x08br1601.pdf

Strand, A-S. (2013). *Skolk ur elevernas och skolans perspektiv: en intervju- och dokumentstudie.* Jönköping: Högskolan Jönköping.

- Strand, A-S. & Cedersund, E. (2013). School staff's reflections on truant students: a positioning analysis. *Pastoral Care in Education*, 31(4), 337-353. DOI: 10.1080/02643944.2013.835858
- Stukát, S. (2011). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Thapa, A. & Cohen, J. (2013). A review of school climate research. *Review of Educational Research*, 83(3), 357-385. DOI: 10.3102%2F0034654313483907
- Timperley, H. (2013). *Det professionella lärandets inneboende kraft*. Lund: Studentlitteratur.
- Tracy, Sarah J (2011). Qualitative quality. Eight "big-tent" criteria for excellent qualitative research. *Qualitative inquiry*, 16(10), 837-851. DOI: 10.1177%2F1077800410383121
- Vetenskapsrådet. (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Willingham, D. (2018). *Varför gillar elever inte skolan? Forskningsresultat för en positiv upplevelse av klassrummet*. Stockholm: Natur och kultur.
- Öquist, O. (2011). *Systemteori i praktiken. Konsten att lösa problem och nå resultat*. Stockholm: Gothia Fortbildning.

Bilaga 1

På specialpedagog- och speciallärarprogrammet vid Högskolan Kristianstad skriver studenterna ett självständigt arbete under sin sista termin. I detta arbete ingår att göra en egen vetenskaplig studie med utgångspunkt i en forskningsfråga som kommit att engagera studenterna under utbildningens gång. Till studien samlas ofta material in vid olika verksamheter, i form av t.ex. intervjuer, enkäter och observationer. Ansvarig för dina personuppgifter är Högskolan Kristianstad. Enligt EU:s dataskyddsförordning har du rätt att kostnadsfritt få ta del av de uppgifter om dig som hanteras i studien, och vid behov få eventuella fel rättade. Det självständiga arbetet motsvarar 15 högskolepoäng. När detta har blivit godkänt publiceras det i databasen DIVA

<https://www.hkr.se/om-hkr/organisation/lananderesurscentrum/publicering/>

Fakulteten för lärarutbildning

Missivbrev

Vi heter Sara Lindberg och Charlotte Dacke och är studenter på specialpedagogprogrammet 90 hp på Högskolan Kristianstad. Vi läser nu vår sista termin och ser fram emot vår examen i juni 2021.

Denna sista termin kommer ägnas åt vårt självständiga examensarbete som kommer att fokusera på problemställningen förebyggande av problematisk skolfrånvaro samt främjande av skolnärvaro. Vår studie kommer innefatta intervju, enkät samt läsning av

adekvat litteratur och aktuell forskning i ämnet. Vårt fokus kommer ligga på hur man främjar en god skolnärvaro och hur vi i skolan ska arbeta för ett klimat och en skolanda som förhindrar skolfrånvaro och hur man både centralt och lokalt arbetar med och för detta. Utifrån en intervju med kommunens samordnare för elever med långvarig frånvaro kommer sedan en enkät skickas till samtliga specialpedagoger i verksamheten, som förhoppningsvis kan ge ett perspektiv utifrån marknivå på vilket arbete inom aktuellt ämne som bedrivs och hur det fungerar.

Intervjun kommer genomföras digitalt och spelas in. Vissa delar av intervjun kommer transkriberas.

Svaren i såväl intervjun som enkäterna kommer enbart användas i detta examensarbete och efter att det är godkänt kommer samtlig empiri tas bort. Examensarbetet kommer redovisas både skriftligt och vid en muntlig opponering där förutom handledaren för detta arbete även studenter samt lärare på speciallärar- och specialpedagogprogrammet kommer närvara.

Följande råd från Vetenskapsrådet https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1555332112063/God-forskningssed_VR_2017.pdf kommer att följas.

Varje deltagare har rätt att avbryta sin medverkan när som helst, utan några negativa konsekvenser.

Varje deltagare kommer att tillfrågas inför materialinsamlingen och har möjlighet att avböja medverkan i studien.

Deltagarna och verksamheterna kommer att avidentifieras i det färdiga arbetet.

Materialet kommer enbart att användas för aktuell studie och kommer att förstöras när denna är examinerad.

Vi hoppas att ni är intresserade av att dela med er av era erfarenheter och bidra med kunskap om hur skolfrånvaro kan förebyggas. Vid frågor kring studien är ni välkomna att kontakta oss via mejl eller telefon.

Med vänliga hälsningar

Sara Lindberg och Charlotte Dacke

Bilaga 2

Intervjuguide

Inledande frågor/bakgrund

Beskriv ditt uppdrag. (Organisation, teoretiska utgångspunkter, praktiskt arbete, rutiner/arbetsgång, samarbetspartners etc.)

Vad innebär begreppet problematisk skolfrånvaro utifrån ditt perspektiv?

Hur ser läget ut vad gäller problematisk frånvaro på kommunens grundskolor?

Att främja närvaro

Finns det någon kommunal samordning/samverkan när det gäller det främjande arbetet för skolnärvaro?

Vad definierar de grundskolor som har låga siffror när det gäller frånvarande elever?

Vilka faktorer anser du bidrar till att främja skolnärvaro? Hur ser du det?

Hur tycker du att arbetet med att främja närvaro bör organiseras? Vilka bör vara involverade?

Kan du se att olika skolor är olika framgångsrika på att främja närvaro?

Har du några exempel på framgångsrikt arbete med att främja närvaro?

Vilka svårigheter ser du i arbetet med att främja närvaro?

Att förebygga frånvaro

Finns det någon kommunal samordning/samverkan för att förebygga frånvaro?

Hur arbetar skolorna i din kommun för att förebygga frånvaro?

Vilka faktorer anser du bidrar till att förebygga skolfrånvaro? Hur ser du det?

Hur ser ett fungerande arbete ut med att förebygga frånvaro? Exempel på framgångsrika strategier.

Hur tycker du att arbetet med att förebygga frånvaro bör organiseras? Vilka bör vara involverade?

Vilka svårigheter finns i det förebyggande arbetet?

Avslutande frågor

Vad anser du att kommunen och dess grundskolor bör utveckla i arbetet med att främja närvaro och förebygga frånvaro?

Vad behövs för stöd för att skolorna ska lyckas i sitt främjande och förebyggande arbete?

Bilaga 3

Missivbrev

Vi heter Sara Lindberg och Charlotte Dacke och är studenter på specialpedagogprogrammet 90 hp på Högskolan Kristianstad. Vi läser nu vår sista termin och ser fram emot vår examen i juni 2021.

Denna sista termin kommer ägnas åt vårt självständiga examensarbete som kommer att fokusera på problemställningen förebyggande av problematisk skolfrånvaro samt främjande av skolnärvaro. Vår studie kommer innefatta intervju, enkät samt läsning av adekvat litteratur och aktuell forskning i ämnet. Vårt fokus kommer ligga på hur man främjar en god skolnärvaro och hur vi i skolan ska arbeta för ett klimat och en skolanda som förhindrar skolfrånvaro och hur man både centralt och lokalt arbetar med och för detta. Utifrån en intervju med kommunens samordnare för elever med långvarig frånvaro kommer sedan en enkät skickas till samtliga specialpedagoger i verksamheten, som förhoppningsvis kan ge ett perspektiv utifrån marknivå på vilket arbete inom aktuellt ämne som bedrivs och hur det fungerar.

Svaren från enkäterna kommer enbart användas i detta examensarbete och efter att det är godkänt kommer samtlig empiri tas bort. Examensarbetet kommer redovisas både skriftligt och vid en muntlig opponering där förutom handledaren för detta arbete även studenter samt lärare på speciallärar- och specialpedagogprogrammet kommer närvara.

Följande råd från Vetenskapsrådet https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1555332112063/God-forskningssed_VR_2017.pdf kommer att följas.

Varje deltagare har rätt att avbryta sin medverkan när som helst, utan några negativa konsekvenser.

Varje deltagare kommer att tillfrågas inför materialinsamlingen och har möjlighet att avböja medverkan i studien.

Deltagarna och verksamheterna kommer att aidentifieras i det färdiga arbetet.

Materialet kommer enbart att användas för aktuell studie och kommer att förstöras när denna är examinerad.

Vi hoppas att ni är intresserade av att dela med er av era erfarenheter och bidra med kunskap om hur skolfrånvaro kan förebyggas. Vid frågor kring studien är ni välkomna att kontakta oss via mejl eller telefon.

Med vänliga hälsningar

Sara Lindberg och Charlotte Dacke

Främjande och förebyggande arbete på skolenheten

Det kan finnas många faktorer som påverkar elevers närvaro i skolan. Hur viktigt anser du att följande är för att främja närvaro och förebygga frånvaro?

- Extra anpassningar
- Åtgärdsprogram
- Social tillhörighet (har kompisar på skolan)
- Bra relation till lärare/mentor
- Elevens delaktighet i sin utveckling/utbildning
- Trygghet på skolan
- KASAM - känsla av sammanhang, begriplighet och förståelse
- Eleven har förståelse för varför hen är i skolan
- Undervisningen befinner sig på rätt kunskapsnivå för eleven
- Regelbunden och tät kontakt med elever i riskzonen för problematisk skolfrånvaro och deras vårdnadshavare
- Direkt kontakt med hemmet när en elev uteblir från lektion
- Kollegialt lärande för personalen angående exempelvis elevers lust att lära samt KASAM
- Elevers regelbundna och täta kontakt med en och samma vuxen på skolan (mentor, resurspersonal, kurator, skolvårdinna eller annan)
- Annat du tycker är viktigt i det närvarofrämjande/frånvaroförebyggande arbetet?

Främjande och förebyggande arbete på organisationsnivå

Att främja närvaro innebär att arbeta för att alla elever ska vilja och kunna gå till skolan. Detta arbete sker på generell basis, inte riktad mot specifika elever.

Att förebygga frånvaro innebär att hitta och undanröja de hinder som gör att eleven inte kommer till skolan. Detta arbete sker när en eller flera elever har en frånvaroproblematik.

Arbetar ni på er enhet aktivt med att främja närvaro?

Om ja, vilka professioner ingår i arbetet?

(Rektor, specialpedagog, speciallärare, skolsköterska, kurator, skolpsykolog, förstelärare, mentorer, undervisande lärare, resurspersonal, biträdande rektor, logoped, CEBE (centrala barn- och elevstödsenheten), externa aktörer, övrigt)

Framgångsfaktorer ni stött på i ert närvarofrämjande arbete?

Arbetar ni på din enhet aktivt med att förebygga frånvaro?

Om ja, vilka professioner ingår i detta arbete?

(Rektor, specialpedagog, speciallärare, skolsköterska, kurator, skolpsykolog, förstelärare, mentorer, undervisande lärare, resurspersonal, biträdande rektor, logoped, CEBE (centrala barn- och elevstödsenheten), externa aktörer, övrigt)

Framgångsfaktorer ni stött på i ert frånvaroförebyggande arbete

Ungefär hur många av eleverna på din skolenhet skulle du säga har en problematisk frånvaro?

Hur många elever har ni under detta läsår rapporterat till Barn- och utbildningsförvaltningen med anledning av frånvaro?

Vilken hjälp har ni fått från centrala barn- och elevstödsenheten (CEBE) kring dessa elever?

Vilken typ av hjälp hade ni önskat utöver det stöd ni fick från CEBE?

Utöver svaren på enkäten, vad anser du är de viktigaste faktorerna för att främja närvaro/förebygga frånvaro? Här får du gärna ge din syn på specifika lösningar i organisationen/lärmiljön som du tror gynnar närvaro. Stort tack för din medverkan!